

Лезги газет

Жуwan Ватан, ватанэгълияр,
дидед чал хуъх!

1920-йисалай акъатзава

N 39 (10788) хемис 28-сентябрь, 2017-йис WWW.LEZGIGAZET.RU

Къимет "Дагпечатдин" киоскрай - 16 манат

"Милли булахар" суварин къилин бозекриз элкъенвай

Нариман ИБРАГЫМОВ

Дагъларин улькведин меркездин юбилейдиз талукъарнавай мярекатар 21-сентябрдилай башламишна. Шииратдин театрда шегъердин тариҳдин музейдини культурадин управлениди тешкилнавай «Зи шегъердин тарих. Петровск. XIX асиридин юкъ – XX асиридин сифте къиль» вернисаж къалурна. Петровск твар алай де-виридин меркездин шикилри гъар сад чепел желбазав. Тамашачийриз Миллионна, Подгорная, Нагорная, Грязная, Садовая, Персидская, Почтовая тварар алай къучеяр, шегъердин сифтегъян бинеяр: маяк, къеле, ракъун рекъин вокзал, портакуна. Гъвечичи ва гъутъу къучеяра, базарда, шегъердин багъда (паркуна) авай фесар алай таватар черкескайри, бармаки ультквемвал гузтай дагъвияр, темяр ракъурдай емишар, майвяр маса гузтай базар... Къульне шикилар парата таъсиридайбур тир.

23-сентябрь мярекатралди иллаки девлетлуди хъана. Шегъерэгълиири манийрин, къульерин майданрин суварик хушвиледи иштиракна. Ярагъ Мегамедан къучедилай эгечина Дахадаеван къучедал къван Гъамзатован къуе транспортдикай азаднавай. Урус театрдин вилик халкъарин адетдин культурадин "Мацаури" фестиваль къиле фена. Театрдин къяншарда, "Ленинград" мугъманханадин вилик Дагъларин улькведен 14 халкъдин (лезгийрин, даргийрин, аварин, къумукъ-

рин, лакрин, табасаранрин, рутулрин, урусрин, агъуприн, азербайжанрин, ногъайрин, чеченрин, татрин, цахуррин) "Милли булахар" ачухнавай.

Гъелбетда, за сифте нубатда "Лезгирин булахад" къил чуугуна. Сулейман-Стальский райондин культурадин управленидин начальникдин заместитель Жабир Султанова лагъайвал, Лезги майдандал Сулейман-Стальский райондин культурадин работники ва Мегъарамдхурну симинин пагъливанрин "Гъунар" дестеди векилвалзавай. Зун килигзава: чилик къульне гамар экънавай лезги къвалин халичаяр квай цлар "Чи къвалихдин йикъар" шикилрин выставакади, халкъдин музыкадин аллатри, гапурри бозетмишнава. Къвалин са пилп чи улу-бубайри ишлемешай яшайишдин къапари къунва. Са стодал тамашачийрин фикир желбазавай ктабар ала: "2013-2017-йисара тамамнавай тайнин краин каталог", "Гъалибилин 70-йис" (райондик акатзавай вири хуърерай Ватандин Чехи дяведа телефон хъайбурун сиягъарни авай), "Стил Сулейманан музей-къвал", "Райондин культурадин умуъур" шикилрин албомар, "Арифдаррин ва шаирин макан", "Гъасан Алкъадар"... Гъа инал устадри чепедикай къапар ийидайвал, гам храдайвал къалурна, иштаягъ авайбуруз лезги хуърекрикай дад аквадай мумкинвални гана.

Шегъерэгълияр гъар са "булахдик" физвай, республикадин халкъарин культурадин, яшайишдин, сеняткарвилин ивиррихъ галаз таниш жезвай, милли хуърекрикай дад аквазвай. Музыкантри кутунвай

демера иштиракзвай. Хушвиледи къейд ийиз къланзава, Гъамзатован къучедиз атاي вирибуру "Гъунардин" пагъливанрин (Шагъуба Къазиев, Айдемир Алибеков, Асред Сефиханов, Масан Эмиров) алакъурнал гъейранвална.

Милли булахрик ва "Мацаури" фестивалдик РД-дин Гъукуматдин Председатель Абдулсамад Гъамидова, адан Сад лагъай заместитель Анатолий Къарибова, меркездин администрациядин къил Муса Мусаева, Кеферпаташ Кавказдин краин рекъяй министрдин советник Ризван Гъазимегамедова ва масабуру иштиракна. Театрдин вилик къиле фейи чехи концертда Республикандин хейлин район-рай атанвай манидарри, музыкантри, къульдердайбурун дестейри иштиракна. Шегъерэгълиириз сувар ва фестиваль Анатолий Къарибовани Муса Мусаева тебрикна.

И юкъуз шегъердин са шумуд магъледа искустводин устадри, эстрададин гъетери, вузра къелзавайбуру шегъерэгълиирин гъутьульар ачухарна. "Ак-гель" паркуна Дагъустандин техуниверситетдин, Ярагъ Мегъамедан ва Советский къучеяра Дагъедуниверситетдин ва госуниверситетдин студентрин иштираквални аваз няналди концертар тешкилна.

Пушкинан къучеда шегъердин карчирри алишверишдин машъулардай ва ял ядай майдан кардик кутуна. Ресторанрин, кафейрин ашпази шегъерэгълиириз жүрбә-жуъре хуърекар теклифзавай ва

Селиман нубатдин агалкъун

Лезгийрин 29 йисан яшда авай манидар Селиман АЛАГЬЯРОВАКAI улькведа машъур "Голос" тъвар ганвай музикальный конкурсдин иштиракчи хъана. Россиядин Сад лагъай телеканалда и шоудин цийи сезон гатлуннава.

Жюридин членлиз манидар вич акван тийиз яб акалдай чавуз С.Алагъярова Муслим Магамаеван "Шейтандин чарх" ("Чертово колесо") мани та-мамарна. Адан тереф хвейиди "Голос" проектдин виридалайни къеви истеми-шунардай насыгъатчи - манидар ва композитор Александр Градский я.

Къейд авун лазим я хъи, мукъвара дагъустанвияр жеъиль, бажарагълу манидар Селима "Россиядин къизилдин сес" тъвар ганвай международный вокальный конкурсда гъыкъ иштиракнатла, гъдан шаъидарни хъана. С.Алагъярова и фестивалдин Гран-при къазанмишна. И карди дагъустанвийрин, Алагъярован ватандашрин риклерик шадвилин гъиссер кутуна.

"Лезги газетдин" редакциядин коллективи Селимаз яратмишнра гележедани чехи агалкъунар хъун ва "Голос" шоуда гъалибвал къазанмишун алхишава.

Махачкъаладин - 160 йис

Манийрин, къульерин,

майданрин сувар

Нумрадай къела:

ОБЩЕСТВО

Хъендик тан тийин!

Дагъустандин машъур хейлин векилриз гъумбетар хажнава, чна абурад да-макни ийизва, гъыкъ хъи, Дагъустан - им са шумуд халкъдикай ибарат хизан яшиши жезвай умуми къвал я. Иной акъатзавай гъар са иштуди чи виридан къилин винизвал са чипчинин артухарзава. Амма садбурун иштүвилер раиж хъана, масабур хъендик кумукъун дуъзевал жезвач эхир.

► 2

МИЛЛИ РУГЪДИН ДЕСТЕКАР

Инкъилабчидин хва - зурба, бажарагълу регъбер

Министррин Советдин Председатель тира, промышленность, хуърун майишат, культура, искусство вилик тухвай къегъал лезги хъа А.Айдинбеговашъ мадни еке планар, виликди финин мурадар, къастар, мумкинвилерни авай. Амма, гъайиф хъи, ялавлу инкъилабчидин бажарагълу хва фигъилдалди шер-фитнедик кутуна.

► 4

ИРС

Мусибатрай экъечлайди

.. Чернобылдин АЭС-дал авария хъайила, за Тирасполь шегъерда къуллугъезавай. А чавуз зи 28 йис тир, старший лейтенантдин чинда авай... Авариядин чуру нетижаяр агадай акъудун патал, сифтебурукай сад яз, Киевдин военный округдин Гражданский оборонадин полк рекъе тунай. А чавуз, 26-апрелдиз рекъе тур полк санлай радиациядин рукеади вири азарлу авунай".

► 5

УМУР

Дуныя терездик хъайила

Дуныядя агъавал ийиз къланзавай Америкадин стратегиз Russia чииз мутьль-гъарна, адан дөвлеттин иесисвал ийидай планар фадлай авайди я. Чи ульквейдъ галаз дяведа къецепатан гъар гъыхътин хъайитлани чапхунчи магълуб жедайдан гъавурда акуурда, абуру къенепата, чи ватандашрин арадай чииз умудлу амадаэр жаъурна ва вилик эцинавай нагъакъан мураддив саки агакъна... Вучиз таамамвиледи ваъ, "саки" агакъна?..

► 6

ОБЩЕСТВО

Ада кутур пай екеди я

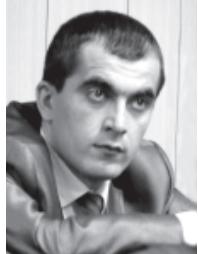
Дагъустандин гидроэнергетикадин дөвлетлу ресурсар ишлемишиз эгечунин къевала Нажмудин Самурский ССР-дин Госпландин Председатель Г.М.Кржижановский тъварцел 1925-йисан 12-мартиз къхъе чарчелай башламиш хъанай. Чи дагъдин асклан ламараллаз, чи зайд, дагъдин гарар галукъайла и пад, а пад язарай яцараллаз, тух жедалди тъльн жагъин тийиз гъелек хъанвай кесибрин жакъумрал алас чавай яргъал рекъиз физ жедач. Чаз электрификация амай вирибурулай артух герек я.

► 7

► 3

Кыилин редактордин гаф Хъендиң тан тийин!

Мегъамед ИБРАГЬИМОВ

Шукур хурай Аллагъдиз, чахъ, лезгийрихъ, акъалтлай чехи гъунаар къалурай, вири дүньядиз машгъур хъайи, тарихдин чина садрани квахъ тийидай гелер тунув гъеъгъел векилар гаф ава. Бубайрин крат велдерди давамарда лугъудайвал, чи халкъдин милли дамах яз гысабзавайбурун крат къенин юкъуз акъалтзавай несири чешнелудаказ давамарзана. Гъам сиясатдин, гъам илимдин, гъам спортдин, гъамни хейлин маса рекъерай...

Амма чун милли дамах арадал гъанвайбурув гъиклэгчизава? Чна абурун къандир авайди къалурзавани? Абуру авур краиз, феи рекъериз, ирсиниз кутугай къимет гузвани? Гъайиф хъи, вай. Масабуру чин цекврекайни фил ийизвай члавуз чалай чи игитар рикъел къванни хиз алакъзвач. Абуру хъенди кумукъзана. Нетижада гележегдиз - акъалтзавай несири Гъажи ДАВУД вужрас тиртла, Мегъамед ЯРАГЪИДИ гъихътин кукшашар муттульярнатла, тарихдин вилик Къази-Мегъамед АГЪАСИЕВАН лайхувилер гъихътинбур ятла, ЛЕЗГИНЦЕВРИХЪ гъихътин гъайбатар хънатла, чал паталди, халкъ паталди Гъажибет Гъажибет ГОВА вуч авунатла (ва икмад) ерли чир жезвач.

Винидихъ тварар къунвай къеъгалар вужар, абуру вуч авурди ятла чидайбуру къенин ийкъан лезги мектебра тупларалди гысабиз жеда. Анжак чи хуэрера келзай аялриз Криштиану Роналдури варариз шумуд туп янатла, Конор Макгрегора нубатдин бяъс мус тухудатла, Шаляпинанни Калашниковадин къисмет гъихътинди хънатла, лап хъсандин чизва. И карда тахсир нин хиве ава? Чи, анжак - чи!

Алай ийисуз неинки са лезги, гъакини вири Дагъустандин, гъатта улкведенни тарихда къетлен чка къунвай са шумуд машгъур касдин юбилеяр тамам хънва. Абурун арада ялавлу инкъилабчи Къази-Мегъамед АГЪАСИЕВ, чехи сиясатчи Нажмудин САМУРСКИЙ, зурба алимар - Гъажибет Гъажибет ГОВА вуч авунатла. "Лезги газетди", жемятдин гегъенш къатарилай гатлунна, чи районрин къилерал, вилик-къилик квай реъберал къведалди вирида хабар хъун патал абуруй маъналай чапна, халкъдин ирит рухвайр рикъел хүн, юбилияр къейд авун чи буржи, чи везифа тирди къейдна. Амма гафар гъелелиг краиз элкъвенач.

Къачун чна Нажмудин Самурский. Адакай гегъенш съульбетар авунин игътияж авач, гъиклэгчизава, и реъбердикай газетдиз са шумуд маънла акъалтнава. Мукъвара Махачъалада адан юбилейдиз талукъарнавай мярекат къиле фена. Амма а мярекат ахътин зурба касдин дережадиз кутугнавайди жедайвал хъсандин гъазурнавай чавай лугъуз жедач. Чи фирирдади, чна-вирида виликамаз къайгъу чуугун тавун, мярекатдин тешкилатчырин къалахъдиз бегъемвал, тамамвал бес тахъун себеб яз...

2013-йисан 23-августдиз РД-дин Президент Рамазан Абдулатипова къабулай 236-нумрадин указдал асаслу яз, Дагъустандин машгъур политический вице-президент Нажмудин Панагьевич Самурскийдин экуй къамат эбди авунин мураддалди Махачъалада адаа гумбет эцигдай къаарар акъуднай. Указдихъ мад са шумуд пункт ава, абурул чун акъваздач. Гумбет хажунин месэлләни РД-дин Гъумматдал ва Махачъала шегъердин

администрациядал тапшурмишнай. Анлай инихъ ингье къуд яис алат хъувунва. Амма месэладал гъа къени klykl атанвач. Республикадин реъбердин указдал асаслу яз, Дагъустандин машгъур хейлин ве-килриз гумбетар хажнава, чна абурул дамахни ийизва, гъикл хъи, Дагъустан - им са шумуд халкъдикай ибарат хизан яшамиш жезвай умуми къвал я. Иней акъат-заявай гъар са игитди чи виридан къилин винизвал са чипинин артухарзана. Амма садбурун игитвилер раиж хъана, масадбур хъенди кумукъун дузывал жезвач эхир.

Къази-Мегъамед Агъасиев. Халкъ патал чан къурбанд авур кас. Ци "Лезги газетдин" редакциядиз Райсудин НАБИЕВА ам гъуллеламишай чкадал хажнавай гумбет авай чуру гъалдикай къхъенвай маънла чапнай. Газетдин чинлай чна талукъ ксари, ялавлу инкъилабчидин юбилейдин сергъятра аваз, анал аваданламишунин къалахар къиле тухудайдак, кукъар хънвай барельеф тукъулър хъийидайдак ва анихъ гелкъунин кар тешкилдайдак умудар кутунай. Шад жедай кар ам я хъи, газетдин редакциядиз хабар хъайлал, Сулейман-Стальский райондин руководство-ди алай вахтунда Къ.-М. Агъасиеван гъумбет алай чкадал ремонтинни аваданламишунин къалахар къиле тухузва ва абуру 7-октябрдиди акъалтларда.

Акъалтзавай несириз Къази-Мегъамед Агъасиев вужгъя, ам вучиз ва ни гъуллеламишната чир хъун патал чна мектебра инкъилабчидин умъурдиз талукъарнавай ачуҳ тарсар къиле тухун, абуруй газетдиз къын теклифнай. И месэла фикир тагана амукънава.

Мукъвара "Лезги газетдин" редакциядиз авар халкъдин векил, Советрин девирда Дагъустандин культурадин министр хъайи Абдулатип Юсупович Гъажиев атанвай. Гъилер ичиз вай, Къази-Мегъамед Агъасиевакай къхъенвай ктабдин материал газ. А. Гъажиеван гафарай малум хъайлал, ам ктаб чапдай акъудун патал къюмвадай касдин суракъда ава... Автордиз къумекдин гъиль яргы ийидай жумарт лезги хва майдандиз акъатдайдак чна умудар кутазва.

Къуынхъур Саидни хъенди кумай шаирин жергеда ава. Халкъ патал ханаизни беглериз акси экъечай, и рекъе вилерин ишигъдикай маърдум хъайи шаирдин ци 250 иис тамам жезва. Амма садакни са юзунни квач. "Дагъустан" РГВК-дай эфириз акъалтзавай "Вахтар ва инсанар" передачада къуынхъурви шаир Фазил АСЛАНОВА къейд авурвал, шаирдин юбилей къейд авун патал ам, са жерге маса юлдашарни галаз, чи ватандашар тир гъукумдин векиприн патав фена. И месэла фикир тагана амукъич.

Къуынхъур Саид Дагъустандин чехи шаиркай сад я. Адан юбилейни республикадин дережада къейднан кланда. Гъар ийисуз Кыблепатан Дагъустанда, Къуынхъур Саидаз бахшна, республикадин дережада аваз литературдин конкурс тухуз хънайтла, Дербентда, Махачъалада шаирдин гумбетар хажнайтла, кутугай кар жедай.

Юбилияр къейд авуналди, гумбетар эцигуналди а рагметлубуруз чиз пай амачтани, и крат чаз, чан аламайбуруз, несириз герек я. Лезги халкъдикъин бара-гъар, арифдар рухвайрони рушар хъайди, чна бубайрин ирс хъуввайди, чаз абурун къадир авайди, акъалтзавай несириз абурун чешнедалди чехи ийизвайди къалурдайдай. Чна и рекъе камар къачунва гъелелиг лугъуз жедач. Икмиди тирди винидихъ гъанвай мисалрай ачуҳдиз акъазва. Чи тарихдин, медениятдин, руғъдин хазинадин, милли руғъдин дестекриз элкъенвай векилрин къайгъу чуугун чи виридан буржи я. Чалай гъейри, и кар маса садани ийидач.

Алатаи гъафтеда Дагъустандин Гъукуматдин Председатель Абдусамад Гъамирова ва Дербент шегъердин къил Малик Баглиева къадим шегъердин агъалийрив цийи квартирайрин къулегар шадвилин гъалара вахкана.

И сеферда У.Буйнакскийдин тварунихъ галъ куҷеда эцигнавай гаф квартирайрин къвалай 27 хизандиз квартирайр чара авуна.

Икмиди Дербентда, санлай республикада са жерге маса къвалер хъиз, и къвални 2013-2017-йисара Дагъустан Республикада агъалийр чкидай гъалда авай яшайшдин

тийизваз хъайи, гележегда чпикай цийи квартирайрин иесияр жедай ксарин майилвилерни гъисаба къуна. За квезд вирида цийи къвалериз экъечун мубаракзана, квев и квартирайра еке бахтар агақъун, чна вирида санал чи умуми Ватан тир Россиядин хушбахтал патал къвалиахун алхиш-заза", - лагъана Абдусамад Гъамирова.

Премьер-министрди дарамат хажай эцигунардайбуруз сагърай лагъана ва, къилди къаҷуртла, карчи Брем Бремовав "Дагъустан Республикадин лайиху эцигунардайдай" лагъай гъуъметдин твар ганвайвилин удостоверение вахкана.

Къвалерай масанриз ахкъудунин тайнин программа умъурдиз кечирмишунин сергъятра аваз эцигнавайди я.

"И программа бажармишунин нетижада вири ульквела агъалийр чкидай гъалда авай чкайрай цийи ва къупайвилер авай яшайшдин къвалериз экъечизава. Программадин къуд лагъай пай виридалайни четинди я. Чна санлай 25 агъзур квадратный метрдин майдан авай яшайшдин къвалер ишлемишиз вахкун герек я. Са тимил вахтар идалай вилик чна Дербентда нубатдин къвал ишлемишиз вахкана, аниз 24 хизан куҷарна. Къе цийи квартирайriz куын жезвайбурун къадар мадни гаф я. Дарамат са куьру вахтунда хажна. Гъа са вахтунда виликдайни и районда яшамиш жезваз ва масаниз экъечиз клан

Цийи квартирайriz экъечнавайбуруз абурун умъурда хънвай и шадвал Дербентдин мэр Малик Баглиевани мубаракна. Идалай гъейри, ада Дагъустандин руководстводин тварцыхъни разивилин чими келимаяр лагъана.

Рахунар къутья хъайдалай гъуънниниз Абдусамад Гъамирова дербентийрин 27 хизандив цийи квартирайрин къулегар вахкана.

Цийи къвалериз экъечизавай агъалийрин тварцыхъни Татьяна Рыбак рахана. А. Гъамирова Рыбакан хизандиз Дагъустандин Гъукуматдин тварцыхъни телевизор багъишна.

РД-дин Къилин ва Гъукуматдин пресс-къуллугъ

Къурагъ район төбии жуъредин татугайвилер арадал атунин хаталувал авай чкайрик акатзана. Икмиди гъар ийисуз гъагъ къати гарари, гъагъ селлери, харува маса бедбахтилери зиянтар гузва.

Муниципалитетдин администрациядин пресс-къуллугъдии хабар гузвойвал, 19-сентябрдидин нисинин сяддин 1-дас "Къурагъ район" МО-дин администрациядин Сад тир дежурный диспетчерилини къуллугъдин начальник Анвар Нурмегъамедов Дагъустандин кризисдин гъаларин Центрадай Къурагъ райондин "Икринский сельсовет" муниципалитетдин мулкара там кузайдан патахътай хабардарна. Ада и кар гъиле-гъилди "Къурагъ район" МО-дин къил Замир Азизовав за райондин КЧС-дин председатель Жаврудин Халиковава раижна. Абурун райондин пожарный къуллугъдин начальник Ибрагим Мегъамедовав газа санал 50 касдикай ибарат штаб тешкилна. Аник пожарникилай гъейри, Къирийрин, Къепир-

рин умуми образовандин юкъван школайрин ва Къирийрин спортшкола-интернатдин къуллугъчияр ва чехи классса келзайвай аяларни кутина. Абуру Сулейман-Стальский райондин Къурагъ райондин сергъятдал алай "Къири бубадин булах" лугъуз твар аялтнавай таму цай къунвай чкадиз атана ва, лазим серенжемар къабуналди, са куьру вахтунда цай хадарна.

Штабдиз реъбервал гайи Замир Азизовав цай хадарунин карда иштиракай вирибуруз риклин сидкыдай сагърай лагъана.

Россиядин МЧС-дин Дагъустан Республикада авай Къилин управлениди хабар гузвойвал, 2017-йисан алатнавай девирда Дагъустанда цаяр куунин 572 душуыш хъана. Нетижада цаяр кууни гайи зиярин къадар 84 миллион манатдилай алатна.

Цаяр кууни са паюнилай гаф душуашар яшайшдин къвалерал гъалтава. Ци ахътин 267 душуашар хъана.

Къураматдин къушунрин югъ Лайихлувилер екебур я

Нариман ИБРАГИМОВ

Сифте нубатда къеид ииз кланзала хын, чи государствовин тарихдин вири девирра душмандал гъаливал къазанмишунин, милли итижар хүнин карда Къураматдин къушунри лап важиблу, бязи вахтара кылин роль къугъвана. Тарихдиз вил вегъейтла, Къураматдин къушунар арадал гъун Русдин пачагъ IV Иванан (Грозныйдин) тъварцихъ галаз алакъалу тирди ашкара жеда. Ада 1550-йисан 1-октябрдиз Москвадин ва адан къваларив гвай уездра къуллугъун патал хжанавай агъзур касдин гъвакъиндай указ актуднай. Гъа им гъульгъунлай Урусатдин датлана кардик жедай (регулярный) армия арадиз гъунин бинедизни элкъвена. Яваш-яваш уездрин къушунар герек къадарда яракъралди, аскерар парталралди ва лазим маса шейэрлди тъаминарна. Абуру исллягъ члавузни, яни дявеяр авачирлани, къуллугъ авун давамарздавай.

Къураматдин къушунрин дережа хжакунин гъульгъунин девир I Петрди пачагъвализавай ваахтунал ацалтна. Ада 1699-йисуз азад инсанар къуллугъ авун патал аскервиле къабулунин гъакъиндай указ акъудна. Кеферпратан дяве (1700-1721-ий.) күттэягъ хайдалад гъульгъунин Урусатда датлана кардик квай армия хъана. 1802-йисан 8-сентябрдиз император I Александран манифестдин бинедаллаз Къураматдин военный къуватрин министерствони тешкилнай. Армиядихъ галаз алакъалу цийивилерик II Александраны кыл кутуна. Ада вирида мажбуридаказ аскервиле къуллугъунин, къушунар яракъралди ва герек вири шейэрлди тъаминардай ва военный кадрияр гъазурдай къайдаяр дебда туна.

XIX асирдин эхирра ракъун рекъер, авиация вилик финихъ галаз сад хъиз, Къураматдин къушунрани техникадихъ галаз алакъалу цийивилер ва дегишивиле гъялан. 1917-йисан инкъилабдилай гъульгъунин рабочийрин лежберин Яру Армиядик кваз Къураматдин къушунар вилик финик мадни йигинвал акатна. Ватандин Чехи дяведа Къураматдин къушунри немсерин фашистрин къушунрал гъаливал къазанмишунин карда лап чехи роль къугъвана.

1946-йисуз Къураматдин къушунрин Главкомат тешкилнай. И кардихъ галаз алакъалу яз СССРдин Яракълу Къуватрин Къураматдин къушунрин эмблемани тъукъурнай. Къураматдин къушунрин сад лагъай главнокомандующийвиле Советрин Союздин Маршал Георгий Жуков тайинарнай. Ийсара улькведин къушунра хъсан патахъ дегишивилер къиле фена, чи Яракълу Къуватрин къудратлувал вири дуныядиз малум хъана. Гъа гъисабдай яз - Къураматдин къушунрин гъунарлуулни.

Алай ваахтунакай рахайтла, армиядин къуруулушра чехи реформаяр къиле тухузва. Къураматдин къушунар къадардал гъалтайла виридалайни чехибур я. Абурун жергейра 300 агъзурдад агакъна аскерар ава. Абурукай 48 процент контрактникар я. 2021-йисуз контрактники тъвар къазтай къушунра 81 процент тешкилда. Яракълу Къуватрин маса жуерьирихъ галаз Къураматдин къушунрихъ душмандин группировкаяр

кукъвардай, лап яргъал тир участок-риз яғынан квадай, душмандин армийрин, җавай далу патаз вегъезвай десантнекрин гъихътин хъайитлани гъульмар алудай, гъиле авай мулкар, районар, сергъятар, вилин нини хъиз, хъудай мумкинвилер ава.

Россиядин Федерациядин Къураматдин къушунрик мотострелковый, танкарин, инженервилин, ракетайрин, артиллериядин, ПВО-дин къушунар, разведкадин соединени-яр, радиациядин, химиядин ва ала-къадин частар акатзава. Къураматдин къушунар Россиядин Федерациядин оборонадин министерство-диз табий я. Военный къуд округда 11 армия кардик ква. Абурун штабар Санкт-Петербургда, Одинцовда, Воронежда, Самарда, Новосибирска, Уссурийска, Читада, Белогорска, Улан-Удэда, Ставрополда, Владикавказда ава. Лугъун лазим я хъи, алай ваахтунда Къиблепатан военный округда мотострелковый 150- дивизия тешкилзава. Адан штабни Дон-дал алай Ростовда жедайвал я.

Исятда Россиядин Федерациядин Президент Владимир Путин армиядин къудратлувилин дережа хжакун патал ам алай аямдин цийи техникадалди тъыминарунис еке фикир гузва. Оборонадин промышленности бегъерлувиледи къвалахадай шартлар тешкилзава. Военный техникадин лап цийи жуерьеяр яратманин мураддади госпрограммаяр тъукъурнава. Икъл, къушунра къуллугъавайбуру БТР-82А бронетранспортерар, цийиз тъукъур хъувунвай Т-72Б3, Т-14 маркайрин танкар, ПВО-дин частара инай-аниз тухудай "Верба" несилдин зенитринни ракетайрин комплексар, С-300В4, "БУК-М2ИМЗ", "ТОР-М2У" маркайрин система-яр ва комплексар, ракетайрин ва артиллериядин соединени-яра "Искандер-М", "Торнадо-Г", "Мста-С", "Хризантема-С" маркайрин комплексар, гаубицаяр, ракетайрин танкариз акси комплексар ишлемишава. Частар герек маса жуерьеяр техникадалди, яракъралди тъаминарзава. Президент В.Путин и ийкъара лагъайвал, улькведин Яракълу Къуватар 2025-йисалди вилик тухудай программа талукъ вири министерствори ва ведомствори умъурдиз кечирмишава.

Алай ваахтунда Яракълу Къуватар дуныядин майданда вири жуерьедин истемишинарз жаваб гудай, виниз тир еридин ва тайинарнавай лишанар дуым-дузы ядай яракъралди, техникадалди тъымин я. Абурукай лазим ваахтунда са менфятни къачуз жедач, эгер яракъ халис пешкардин, устаддин гъиле ава-чта. И карни фикирда къуна, военный рекъай вини дережадин чирвал, вердишвал авай пешкарар гъазурдай вузар ачухнава. Россиядин Федерациядин Яракълу Къуватрин умуми частарин академиядин (Москва) филиалар Благовещенска, Новосибирска, Казанда ава. Санкт-Петербургдин Михайловский артиллериядин академияда, Смоленскдин Маршал А. Василевскийдин тъварунихъ галай противовоздушный оборонадин академияда, Москвадин, Санкт-Петербургдин, Екатеринбургдин, Казандин, Уссурийскдин суворовский военный училищяра келайбуру Къураматдин къушунрин жергейра кар чиз, баркаллувиледи ва Ватандиз вафалувиледи къуллугъава.

Махачкъаладин - 160 юис

Шегъерэгълияр - меркездин юбилейдин шадвилерик

Манийрин, къульерин, майданрин сувар

1 ◀

агъалийри иштэгъивиди абурун дадни аквазвай. Аялар патал хүрекар гъазурунай, дизайнрай, декорированый мастер-классар ачухнавай

Гъамидован проспекта РД-дин Гъукуматдин Председатель А. Гъамидован иштираквали аваз цийиз тъукъур хъувунвай С. Кирован тъварунихъ галай сквер ачухна. Ина аваданламишунин еке къвалахар тухуванвай. Кирован памятник, инженерный имаратар, газонар, майданар цийи хъувунвай. Таза къелемар, цукъвер цанвай, цийи

авайбур патал яшайишдин цийи къвалер эцигза-ва, цийи карханаяр ачухнава, къвалахадай алаба чкаяр арадал гъизва. Алатай 160 юисан девирда

Махачкъаладикай - портунин са гъвечи шегъердикай Россиядин Федерациядин Къиблепата, Кеферпратан Кавказда авай культурадин, экономика-дин, илимдин зурба центр хъванва. Чна вирида ина асайишдиз яшамиш жедай шартлар арадал гъун патал зегъметни чугуна къланда.

- Махачкъала мугъманриз тикрар тежер ва къетен хушвал гъидай шегъер я, - лагъана РД-дин Кыл Рамазан Абдулатипова. - Тарки-Тау

Къулердайбурун дестейри мярекатар мадни гурлу авуна

кусьрияр эцигнавай, скверда эквер тунвай. Машинар акъваздай чкани тъукъурнавай.

I Петрдин проспектдин скверда 1999-йисуз Дагъустандал вегъей ва Къарамахи, Чабанмахи хүрер бандитрин дестейрикай азаддайла игит-виледи телефон хъайи ярославияр тир Игор Сероваз, Сергей Сниткин за Александр Селезневаз памятник ачухна.

Гъелбетда, Махачкъаладин 160 юисан юбилейдин талукъарнавай кар алай мярекат Ленинан майдандал къиле фена. Пара түрчегидз тъукъурнавай ва безетмишнавай сэгнедилай Муса Мусаеви къват! хъянвайбуруз баркаллу юбилей тебрикна ва лагъай:

- Махачкъала вири рекъерай еримлу жезвай шегъер я. Администрация шегъердин вилик акъвазнавай гаф мессэлэй шегъерэгълияр рази яз амукъдайвал гъялиз алакъазава. Федеральный ва республикадин махсус программайрик экеч-налди, шегъерда куҷеяр ремонтзава, игтияж

дагъдин ценерив гвай и шегъерда жуерьеба-жуерье халкъарин культураяр, динар сад-садак ка-кахънава. Шегъер чехи жезва. Меркездин власт-дин къиле авайбурун вилик чехи везифаяр ква:

агъалийри яшайиш асайишдиз явун. Куҷеяр, коммунальный къурулушар, гъяятар, паркар, культурнидаказ ял ядай чкайр аваданламишун. И жигъетдай хейлин крар авунватани, хъийидай къвалахар гаф ама. Республикадин Гъукуматдин Дагъларин улькведин меркез мадни вилик фидай шартлар яратмишда. Гъа са ваахтунда гъар са шегъерэгълияр вич яшамиш жезвай шегъердив къланивиледи, къадирлувиледи эгечүн лазим я. За риклин сидкъидай вири меркезвийриз ва дагъустанийриз Махачкъаладин 160 юисан юбилей мубаракзава.

Сэгънедилай къват! хъянвайбурун вилик Дагъустандин, Россиядин искусстводин устадар, къулердайбурун, фольклордин коллективар, жегъил манидарап экъечина.

Абдусалам Айдинбеков - 105 йис

Инкъилябчидин хва - зурба, бажарагълу регъбер

*Гзаф камаллу, артух, вине авай чехи ксар гъамиша юқван гъалдин, гүтію акыул
авайбурун пехъи аксивилел расалмиши жеда.*

А.ЭЙНШТЕЙН

Ш.ШИХМУРАДОВ

Алатай асиридин 50-йисар тир. Чи хуруын идарайрин цларилай ара-бир къвед лагъай сеферда эвер ганвай ДАССР-дин Верховный Советдин, пудлагъай сеферда эвер ганвай СССР-дин Верховный Советдин депутатиле кандидатдиз талукъ сечкидин бюллетенар аквадай. Абурулай чаз элкъевей ачух чина берекат - нур, ири чулав вилера дерин акыул-камал авай, гүрчег къаш-къаматдин кас килигзаявай. Канихъайни биографиядин куьрьу делиларни кандидатдин программа ганвай. Вужтир ам? Коммунистринни партийныяр туширбурун садти блокдин патай депутатиле кандидат Абдусалам Муктадирович АЙДИНБЕГОВ. Кыле физвай собранийрал, митинграл вирида реясадвилелди адан тереф хузтай.

АБДУСАЛАМАН буба, ялавлу революционер Муктадиракай Советтин Чехи Энциклопедияда ихтын делилар гана: "Муктадир Айдинбеков (Гъвечли Мамед-1878-1919) - Азербайжанда И.В.Сталинан регъбервилик кваз квалаха къвенкъевичи рабочий - революционерикай сад. Ахцеңга дидедиз хана. 1903-1906-йисара Бакудин нафтадин мяденра ада большевикрин дестеяр, организацияр тешкилна. 1916-йисан октябрьдиз И.Сталинани Бакудин большевики кыил кутналди тешкилай нафтадин мяденрин рабочийрин Союздин активный иштиракчи. 1908-йисуз пачагъдин властири къуна ва пудийисуз Архангельский губерниядиз сұргуынна. Февралдин революциядилай гүгъульни М.Айдинбекова Азербайжандин зөгъметчийрин арада большевикрин табпигъят тухузай социал-демократический "Гуммет" тешкилдин квалахада активнідаказ иштиракна.

М.Айдинбеков Дербентда Совет власть эцигунин женгина зөгъметчийрн чехи руководителрикай сад тир. Азербайжанда революциядиз акси мусаватистрин гъкуматди аյвальазвайла (1918-1920), лежберрин арада чинеба квалах тухуз. Къуба патан лезги хувера яру партизанрин дестеяр тешкилиз, интервентринни мусаватистрин гъкумдиз акси восстание гъазуриз хана. 1919-йисан гатуз ам мусаватистри Къуба районда къуна ва, инсағсуз зулумар авуна, ани дустағда къена". Ик, Муктадир Айдинбеков машгъур пешекар революционер, азадвал, социальный тъхъзувал патал женинин чехи тешкилатчи, Бакудин пролетариатдин зурба деятерликий сад тир.

Салам 1912-йисуз Ахцеңга дидедиз хана. Буба къеңла, адан анжак ирид тир. Кылел итим аламачиз, четинвилера гъатай Инжи хвани галаз Ахцеңгиз хтуниз мажбур хана. Са къадар вахтар алатайла, гада Бакудиз детдомдиз ракурун хъсан акуна. 1927-йисуз ам Дербентдин педтехникумдиз гъахъзва. Жегиль пешекар 1931-йисуз Яламадин мектебдиз муллимвиле рекъе твазва. Бакуда хуруын майшатдин высший коммунистический школа акылтарай С.Айдинбекова Къуба шеңгердин хуруын майшатдин техникумда студентриз социально-экономический предметтрай чирвилер гана. 1936-йисуз Ахцеңгиз хтай ам райОНО-дин заведуючийвиле тайинарна.

1937-ЙИСАН ноябрьдиз Ахцеңгиз райондин комсомолдин организацийдин патай делегат тир жегиль гъахъ-гъисабдин сечкийрин областной конференциядайларахана ва ам ВЛКСМ-дин Дагобкомдин членвиле хъяна.

plennumdai школада келезавай ва студента тир жегъилрин отделдин заведуючийвиле тестикъарзана.

1939-ЙИСУЗ Салам Азербайжан ССР-дин Компартиядин ЦК-дин иктиядиз рекъе твазва ва октябрьдиз анин комсомолдин кадрийрин рекъяя сектордин заведуючийвиле тайинарзана. 1940-йисан сентябрьдиз Азербайжандин Компартиядин ЦК-дин къараардалди С.Айдинбеков Москвадиз ВКП(б)-дин ЦК-дин къвалив гыйисиз партшколадиз келиз ракъурзана. Ватандин Чехи дяве башламиш хъайла, ам гъульпудаказ ополченцийрин жергейрик экечизава ва меркез оборона ийдай сенгерар тукъурзана карда активвилелди иштиракзана.

1941-йисан эхирар. ВКП(б)-дин ЦК-дин оргбюордин къараардалди С.Айдинбеков Аз.ССР-дин Компартиядин ЦК-дин партийный кадрийрин сектордин заведуючийвиле эцигизава. 1942-йисан майдиз ам партиядин Хачмаз райкомдин сад лагъай секретарвиле хъязава. Ада зөгъметчияр далу пата гъунарлу краарал руғыламишзана, яшлубурун, етим-есирдин патахъай къайгъударвална, фронтдиз, женгера телефон хъайбурун хендедайриз къумекар гун тешкилна, баркаллу, гъакъыкъи крааралди халкъдин арада еке гъурмет, авторитет къазанмишна.

1942-йисан 6-сентябрьдиз СССР-дин обронадин Госкомитет ВКП(б)-дин Дагобкомдин квалахада бегъем кимивилерин гъакъиндай месэлэдиз килигна ва партиядин областной Комитетдин Сад лагъай секретарвиле А.А.Алиев эцигиза. Гъа чавуз ВКП(б)-дин ЦК-дин къараардалди Дагъустандиз партийний, советтин ва майшатдин тежрибалу работникийрикай ибарат еке десте рекъе тана. Абурун жергеда С.М.Айдинбековни авай ва ам Обкомдин тешкиллүвилинни инструкторский отделдин заведуючийвиле тестикъарзана. Адан регъбервилик кваз и отделди 1942-йисуз Обкомдин биородал килигай вахиблу са жерге къараар гъазурна: Республикадин мулкуна партизанрин, халкъдин ополченцийдин дестеяр тешкилунин, истребительный батальонин квалахдин гъакъиндай ва масабур. Салам Муктадировича чи Республикадин фронтдиз гъульпудаказ рекъе тунин квалах тешкилунин карда активвилелди иштиракна.

Дяведин йисара С.Айдинбекован лайх-лувилериз государствводи виниз тир къимет гана. 1944-йисан 4-майдиз СССР-дин Вер-

Казимова вичин "Имтигъанриз акъатай умъур" кыл ганвай гегъенш, метлебу мақъалада ("Лезги газет", 2012-йисан 26-июль, №30) къейднавайвал", а пленимдин сценарий, анал раҳадайбурун сиягъни виликамаз туқыурунавай. А сиягъда авай 50 касдикай 27 раҳаналда, трибунадихъ атай-атайда С.Айдинбеков критика ийизва. Анжак са Кыб-лептапан Дағыстандин векил Рамазан Юсурова, республикаидихъ агалкунар хъайла, гъукуматдин кылевайди гыкъи пис кас жезвайди я лагъана. Адан гъахълу гафарин ван жедай, тереф худай касни хъанач.

Казим Мегъамедшировича вичин мақъалада давамарзана: а пленимдин "қараарри чи ватанэгъли, гележегда санлай чи халкъни Республикадин кылин күллугъурай гъамишалугъ яз яргъаз авуна... Салам Айдинбеков Республикадин жавабдар квалахдивай яргъа авуналди вири бес хъана лугъузвани күне?! Гынавайди я! Са къадар вахтар арадай фейила, икъван гагъда са хизан хъиз санал яшамиш жезвай... халкъар сад-садавай чара авуна... Маса милләтрин векилар жүрәба-жүрәе Чаларал рахаватлани, са милләт хызы тестиқъарна". Философ Иммануил Канта лагъайвал, "гъахълуval кважайла, са затни амукъазавач".

С.АЙДИНБЕГОВ, рикле гъахъузувилин агъур пар аваз, Бакудиз ахкъатна. Салам Муктадировича 1951-йисан эхирилай Азербайжандин Компартиядин ЦК-дин административный, планово-финансовый органин отделдин заведуючийдин заместителвиле, халкъдин майшатдин институтда, алишвиришдин министрвиле, Азербайжандин госмендиститутдин политэкономиядин кафедрадин заведуючийвиле ва маса күллугъуран квалахна. Са къадар йисара ам гъа вуздин парткомдин секретарни тир.

Чехи алим яз, адап гъиликай хейлин монографияр хкатна, Бақудин, Москвадин илимдин журналра құлдрабы макъалаяр чапна.

Винидихъ тварар күнвай Ленинан, Зегъметдин Яру Пайдах орденилай гъеъри, Салам Айдинбеков "Москва оборона авунай", "Кавказ оборона авунай", "Ватандин Чехи дяведин йисара гъунарлу зөгъметдай" медалризни лайхху хъана.

Абдусаламнан Даңыя Прокофьевнадин (ада лап хъсандиз лезги чални чирнавай, мусурман динни къабулнавай) гъурумтлу хизанды къве рушни са хва тербияламишна. Зелина Бақуда яшамиш жезва. Инжи Махач-къалада машшыр уролог я, къени квалахзана. Хва Муктадир (тівар-ван авай стоматологти), 77 йисан яшда аваз, шаз разгъметдиз фена. Муктадириз Абдусалам тівар алай хва ама, ада Белоруссияда келнә, гъана свасни къачуна, МЧС-дин вуз күтаяна, квалахзана. Зелинадиз къве дұхтур рушар, Инжидизни чаз виризас хъсандиз чидай машшыр профессор Гъажи Гъусейнович Гашаровас са рушни хва ава: Заира филологиядин илимрин кандидат, Мурад стоматолог я. Абурунчи чипин веледар ава. Сагълам ва баҳтлу хъурай чеб вири - Айдинбековин машшыр тухум!

Чулав гъахъузувилни нервияр къарсатмайш чи баркаллу хва, халкъ патал рикк куз хъайи камаллу регъбер, чагъинда (55 йиса) авайла, залан азардиди разгъметдиз фена. "Умъур куьрь, амма машшырвал, баркаллуval эбеди хүн мүмкін я", - лагъанай къадим Римдин машшыр оратор, адвокат, писатель, политический деятель Марк Туллий Цицерона. Бубани хва Айдинбековин умъур күрүрдиди хъана, амма абурун тіварар, крар эбеди я. Салам Муктадирович Бақуда гъурумтлу касар кучкадай Аллеядыра фаракъатнана. Адан тівар Дағыстандин Азербайжандин тарихда, гзаф ктабрани газета, энциклопедийраны справочника гъатнана. Махач-къалада В.И.Ленинан майдандал алай ам яшамиш хъайи квалахзана мемориальный плита алкүрнава. За гъисабзавайвал, са гъа и кардалди сергъяламиш хъун дүзвал, гъахъзувал туш.

Эхирдай къейд ийиз кланзава хы, эгер вири краикай авайвал, хъайивал, гъакъыкъиат лугъуз клан хъайитла, немсерин писатель, алим Георгий Лихтенберга хъайивал, "Клерет" инсанрин арадай түз, садан чуруни алуғар тавуна, дүзвилин, керчевилин чирагъ түх жедач..."

Нажмудин Самурский 125 йисаз талукъ яз

Шихсефи СЕФИХАНОВ,
“Самурэнерго” ООО-дин генеральный
директор

Нажмудин Панагьевич САМУРСКИЙ
(ЭФЕНДИЕВ) - Дагъустандин государственный
и общественный машгүр деятель, Дагъустан АССР-дин сифтестьян рөгъберрикай
сад.

Дагъустанда квалахай иисара, иллаки
Дагъустандин Центральный исполнительный
комитетдин председателдин (1921-1928-ий.)
ва партиядин Дагъустандин обкомдин сад
лагъай секретардин (1934-1937-ий.) къуллугърал алай вахтунда, ада республика экономикадин,
политикадин ва руьгъдин жигъетдай
еримлу хувун кардик, кылди квачуртла,
электроэнергетика, машиностроение,
нафтадин, балуғчиллин, консервиярдай
промышленность квачел акъалдаруник, чилерини
церин реформа кыле тухуник, дагъвияр
арандиз куҷарунин месэлэг гъялнуник

Советрин властдин ва адалай гульбүнин
девирда Сулак вацал 10 гидростанция
эцигина ва абуру квалахазава. Республика, санлай квачурла, электрификациядин месэлэг
гъялнава. Ина гъар са касдад гъалтзавай
(ишлемиш завай) къадар, Россиян маса
регионир гекъигайла, виридалайни тиммилди
ятани, республика хусуси электроэнергия-
далди тамамдаказ таъмин.

Дагъустан электриклишиш патал дагъ-
лух вацлар ишлемишунин гъакындай Н.Самур-
скийдин зурба планар Самур вацун гидроэнергетический
мумкинвилер ишлемишуз талукъ хъанач.

Самур вацун гидроресурсар ишлемишун
рикелай фена. Самурдик акахъязавай гъвечи
вацларал Рутул районда эхиримхи иисара
эцигнавай гъвечи ГЭС-ар: Магидин, Амсад-
дин, Аракулдин (1,0-1,4 МВт) квачиз, мад са
станцияни Самур вацал эцигнава.

Самур вацун гидроэнергетикадин ресур-
сар ишлемишунин месэладал гъеле 1911-
1914-ийисара Франциядай тир са кархана

рат Дагъустандиз хас объективный ва субъек-
тивный себебар аваз, дериндай са касни маш-
гүлхъанач. И проектар кылиз акъудунив гъакы-
кытада эгечнан.

Регион экономикадинин яшайишин ре-
къяя вилик тухун жигъетдай Самур вацал
ГЭС-рин каскад эцигунин квалахар гъевенш
майданра гъиле кунихъ еке метлеб ава.

Чи теклифдади, “Ленгидропроект” ин-
ститутдин патай разивал квачурдалай къу-
лухъ, Самур вацал ГЭС эцигдай чка (створ)
Рутул райондин Кина хуърун патавай хъя-
нава. “Рутул район” муниципальны тешки-
латди гележегдин цин гъамбархана ва гид-
роэлектростанциядин тадаракар патал 34,78
ектар чил чара авунва. Лазим тир чил гъазу-
рунин ва топографиядин квалахар кыле тух-
ванва, эцигунрин квалахар ийдай ихтияр
къачунва. Дагъустан Республикадин “Даге-
стангеомониторинг” центради разивал ганва.
Хуърун майишатдин чилер цик акатунин,
инсанар масанриз куҷарунин четин месэла-
яр арадал къевзач.

Дагъустан Республикадин Гъукуматди
2010-йисан 6-майдиз 104-р-нумрадин ташшу-
ругъ къабулна: “Самур вацал 80 МВт-дин
гужувал авай “Кина” гидроэлектростанция
бюджетдилай къерехдай тир таъватар желб
авунга эцигунин гъакындай “Самурэнерго”
ООО-дин теклифдади рази жен ва “Рутул рай-
он” муниципальны тешкилатдин администра-
циядиз плотинадин створ жедай ва гидро-
электростанциядин эцигунрин майдан хъя-
гъунин квалахар кыле тухун ташшумишин”.

ГЭС эцигунин ва ам ишлемишунин квалахар
риз рөгъбервал гудай “Самурэнерго” ООО
юридический рекъяя тешкилунин квалахар
кутьягъунва.

Республика муракаб гидротехнический
тадаракар эцигиз жедай карханаяр аваза.

“Ленгидропроект” ОАО-дин делилралди,
“Кина” ГЭС-дин гужувал 50-80 МВт-диз
барабар жеда, ада ийса юкъван гъисабдалди
345-450 миллион кВт/сат электроэнергия
гъасилда.

И проектдиз “РусГидродин” Дагъустан-
дин филиалди, “Дагэнергосеть” ОАО-ди ва
“Дагэнергосбыт” ОАО-ди разивал ганва. “Лен-
гидропроект” ОАО-ди проектдилай виликан
квалахар тамамарунин гъакындай икъар
гъазурнава ва ам гележегда санал квалаху-
нал рази я.

“Энергострой ЛТД” ООО-дин сифтестьян
гъисабуралди, эцигунар кыле фидай вах-
тунда 300-далай артух ксар квалахадин чай-
ралди таъмин жеда.

Самур вацал ГЭС-рин каскад эцигун
Россиядии кыблепатан сергъятдал алай ва
виридалайни зайдиф гъалда (депрессивный)
авай регионада ва санлай Дагъустандин сер-
гъятра яшайишинни политический жигъет-
дай, экономикадин ва экологиядин гъал хъса-
нарунин талукъ са жерге месэляр гъялдай
мумкинвал гуда. Кылди квачуртла, яд квад-
дай гъамбарханаяр арадал гъунанди дагъдин
гурлу вацун ятар гъунгуна тваз, ужуз элект-
роэнергия гъасилиз, дигидай цин, хуърун
майишатдин, экологиядин, агаалир квалах-
дин чайралди таъминарунин ва региондин
са жерге маса месэляр гъялзил жеда.

Чи теклифар чна са шумуд сиферда рес-
публикадин Гъукуматдиз рекъе тунан. Абур
“2016-йисуз РД-дин кар алай проектар умъур-
диз куучурмишунин гъакындай” РД-дин Гъукуматдин
2015-йисан 25-декабрдин 360-нум-
радин къаарардик, “2016-йис патал цийи инду-
стриализация” проектдин серенжемирин план-
дик кутаз алакын.

Амма гульбүнлай РД-дин Гъукуматдин
2016-йисан 19-илюлдиз къабулай 212-нумрадин
къаарардин бинедаллаз, чи теклифар ви-
нидихъ тъвар куунвай къаарардик худна.

Чи теклифар гъакытибур ва кылиз
акъудиз жедайбур я. Чун гележегдиз умуд-
лудаказ килигизава, квалах давам жеда.

Заз Кыблепатан Дагъустандин район-
рин, шеъеррин кылерихъ, вири дережайрин
депутатрихъ, месэладиз майил ийизвай
ватаанперсрихъ элкъвена лугъуз кланзва хъи,
Самур аваза, энергия - вать, гъаниз килигна,
за виризаз Самур вацун гидроресурсар иш-
лемишунин ва электроэнергия гъасилунин
месэла гъялнуник экечуниз эвер гузва.

Ада кутур пай екеди я

виле акъадай хътин пай кутуна. Дагъустан-
дин электроэнергетикадин хел арадал ату-
нин кардани ада еке роль къуѓувана.

1923-ийисуз кыле фейй Вириоссиядин
ЦИК-дин сессиядай Дагъустандин ЦИК-дин
Председатель Нажмудин Самурскийди Дагъ-
устан электриклишишунин месэла сифте се-
ферда яз къарагъарна. “Гъавайда гъиле гъат-
заявай энергия къаучун патал чна дагъдин ва-
цлар ва чарчарар ишлемишна къанда. И месэ-
ладихъ неинки экономикадин, гъакыни полити-
кадин жигъетдайни метлеб ава”, - лагъанай ада.

Дагъустандин гидроэнергетикадин дев-
летту ресурсар ишлемиш эгечунин квалах
Нажмудин Самурскийди СССР-дин Гос-
пландин Председатель Г.М.Кржижановский-
дин тъварцел 1925-ийисан 12-мартиз къеъ
чарчелай башламиш хъанай. “Чи дагъдин
асклан ламараллаз, чи зайф, дагъдин гарар
галукъайлар и пад, а пад язвай яцараплаз,
тух жедалди тълын жагъин тийиз гъелек хъан-
вай кесибрин жакъумрал алаз чавай яргъял
рекъиз физ жеда. Чаз электрификация амай
вирибурулай артух герек я”, - къенай ада ва
Дагъустан Россия электриклишишунин уму-
ми пландик кутун талабнай.

СССР-дин Главэнергоди, улыкедин эко-
номика авай гъал заланди тиртани, 1925-ийисан
13-июндиз хъайи заседанидай къаарар къабул-
на: “ДАССР СССР-дин виридалайни кесиб ва
гульбүнна амай республикайрикай сад тирди
фирида къуна, Дагъустанда вад гидроэлектри-
ростанция (Хаджал-Махи, Къази-Къумух, Гу-
ниб, Хунзах, Ахчегъ) эцигуниз ва Дагъустандин
меркез Махачкъалада авай станция авайда-
лай мягъемаруниз, ремонт авуниз 1 миллион
манат лазим тирди хиве къан ва и таъватар
къетлен къезил шартаралди чара ийин”.

1925-ийисан июлдиз лагъайта, СССР-дин
Госпландин Дагъустан электриклишишунин
программа тестикъарна, адан бинедаллаз,
санлай квачурла, 3950 кВт-дин гужувал же-

ва важибул югъ я: Къара-Къойсу вацал, Гергебил
хуърун патав 4000 ва Ахчегъерин хуъре
600 балкъандин къуват авай гидроэлектричес-
кий къве станция эцигунин икъар кутлуннава”.

Гергебилдин ГЭС - Дагъустанда ГОЭЛ-
РО-дин сифтестьян станция - 1930-1940-ийис-
ара эцигнай, Ахчегъерин ГЭС лагъайтла, 1949-
1957-ийисара, дагъларай 6 километрдин мен-
зилдиз гъиливди къанал атлай чкадин кол-
хозчийрин къуватралди. Адаз “Колхозрин
уртак Ахчегъерин ГЭС” лугъузвой. 1971-ийисуз
адан квалах акъвазарна, 1997-ийисуз 1,8 МВт-
дин гужувал аваз гульбүнна хтуна.

нар ужуз электроэнергиядади заминла-
мишнавай къайдада таъминарун лазим тир.

Амма Советрин жегъиль государствоводиз
ва вахтунда икъван зурба эцигунар кылиз акъ-
удун патал экономикадин рекъяй мумкинви-
лер авачир.

Гъар жуъе иисара гидроэнергетикадин
рекъяй улкъведин кар алай институтти Самур
вацун цин ресурсар къил-къилеллаз иш-
лемишунин ва абуру хуънин схемаяр гъазурiz
хъанай, инал ГЭС-дин каскад эцигунин фикри-
да авай. Амма Самур вацал гидростанция
эцигунин месэладал, гзаф миллетеңрикай иба-

“Азаррин вилик бушвал тийин!”

Эмираслан ШЕРИФАЛИЕВ

Рак ахъайна. Кабинетда лацу халат алаз столдихъ духтур ацукънава, ада са вуч ятани къбизва. Зун “Лезги газетдин” журналист тирди, инизни газетдин дустарикай сад тир ветеран Бутай Бутаеван талабуанды атанвайди чир хъайлала, духтурди, гълевай чарар са патахъ авуна, чинал милайим хъвер алаз лагъана: “Бутай халу чиниз мукъвал-мукъвал къvezвайди я, сагъламвал ахтармишиз. Кумекарни жезва...”

Вичин диде-буба Мегъарамдурун райондин Цийи хуъряй тир СУЛТАНОВА Эльза Ибрагимовна Республикадин клинический больницацадин терапиядин отделенида духтур я. Кылин категориядин духтурди Дагос-медиуниверситетдин медицинадин колледждин муаллим язни къвалахъза. Чи сувъбет ихътин суалдилай гатлунна: “Алай девирдин терапевт гъхитинди хъун лазим я?”

- Рак ахъайна ви патав къвездай гър са азарлуди - им къилдин алем я. Гър са инсаныхъ вичин тал-квал, дердияр, фикирар ава. Духтур-терапевтди абур вири рикледи къабулун, азарлудан тал гъссана, жув адан чкадал эцигна, къил-къилел алаз къумекун герек я. Зун патал терапевт вири хилерин духтур я. Лугъудайвал, хизандин духтур, вири уъзуррай къил акъудиз алакъдайди... - къейдна ада.

■ Эльза Ибрагимовна, күн патал духтурвал пеше яни, везифа?

- Гъелбетда, везифа. Гър са духтурдин везифа, зи фикирдади, начагъди, кумек кланз атанвайди, вахтуниз килиг тавуна, са-гър хъувун я. Им чехи жавабдарвални я.

■ Сир туштла, күнне гънки хъана духтурвалин рехъ хъягъяди?

- Гъеле школадиз фидалди за закай духтур жеда лугъудай, - хъуърезва Эльза Ибрагимовна. - Сихилда лагъайтла, зун сад лагъай духтур я. Белки, аял члавалай за духтурди

инсанриз ийизвай къумекар къатланна. Я туштла, жувас хъел гъайда “раб ягъун” патал (аялдин фикирда вуч аватла, низ чир хъуй-хъуърезва) “духтур жеда зун” лугъузвайтла...

■ Духтурвилин пеше къачуна, къвалахъз газф вахтаяни?

- Махачкъладин 17-нумрадин школада чирвилер къачувайла, за ДГМА-дин патав гвай махсус классда къелна ва, жуван аял члаван мурад къилиз акъудун патал, медицинститутдик (гъла университет) экечиена. Вад лагъай курсунилай башламишна за къелнихъ галаз санал Республикадин клинический больницацадин тади къумекдин къурулушда къвалахъна. Терапиядин отделенида, интернатурада, чирвилер хъажайдалай къулухъ зун гъя ина тупа. Икъ, 15 иис я гила, ина духтур-терапевт яз зегъмет чугваз...

■ Күнне къвалахъзай отделенидикай, ина къабулзай азарлуйрикай гегъеншдиз сувъбетнайтла къандай.

- Отделенида жигеррин азарар, бронхиальный астма, хци плеврит авайбур, гъар журедин себебар аваз зегълерламиш хъланвайбур, аллергияди, дуркъунрин ва маса азарри гъелекзайбур къабулзава. Югъ-йифт талъана, медицинадин къумекарни гузва.

Ина 50 койка-чка ава, къулай шартларни яратмишнава. Отделенидин бинедаллаз кафедрани кардик ква. Чахъ физиотерапиядин кабинет, ЭКГ, ЭХО КГ, Холтеровский мониторирование, бедендин къенепатан органрин УЗИ, спирография, велоэргометрия авун патал тайнарнавай диагностикиадин кабинет ава. Ингье чи мумкинвилер!

■ Виридалайни газф гъихътин азарлупар гълтзава?

- Тади гъалда гъизвай бедендаль ифин алай, къуватсуз хъланвай ва газф масабур чи отделенида сагъар хъийизва. Жигеррин азарар, лап гъилий вегъенвай гъалда аваз, чи отделенидиз агакъарзайбурун къадарни газф я. Жураба-жуъре азарар аваз, адет тир къайдада атана, ина сагъарзайбурунни ава. Пландин кваз больницацадиз атайбур маса отделенийра къаткурзава. Азарлупар газф жезва. Вахт-вахтунда диспансеризация авун герек я. Са къадар яшар хъайлала, духтурдин гъузчилик хъун, жуван сагъламвал, беденди къвалахъзай тегъер ахтармишун чарасуз я. Чи агъалийри и краиз са артух фикир гузвач. Медицинадивай саки къумекиз тежжедайла, чебни сагъсуз гъалдикай икрагъ хъайлала, духтурдин патав къвездай дуьшушшар газф я. Икъ хъана къандач.

■ Эльза Ибрагимовна, газет келзайвай агъалийрихъ элкъвена күнне вуч меслят къалурда, вуч лугъуда?

- Гър са кас эвелни-эвел жуван сагъламвилин къараувулда хъана къандада. Азардин вилик бушвал тийин! Духтурни адан пациент са фикирдад атайла, алудиз тежедай са уъзурни авайди туш.

“АЙБОЛИТ”
Чир хъун хъсан я

“Айболит” газетдай.
Гъазурайди - Надият ВЕЛИЕВА

• Папіруси риклин азарар арадал гъизва. Ам чуғун гадарайланы риклин азаррин хаталувал 15 иисуз давам жезва.

• Жигерар никотиндикай михъ авун патал, гъар юкъуз цийиз гъазурнавай газаррин михъ ишлемишун хийирлу я.

• Риклин квалахъ къайдадикай хкатнавайла, хвойдин таза пешерал ва нарат тарцин чкалрал (гъар сад хуърекдин 5 тұруна авайди) са липт развяз яд илична, 15 декиқкъада ругуна, термосдиз цана әкүннади тада. Ахпа ам күззна, йикъа 3-4 сеферда 2/3 стаканда авайди ишлемишида.

• Давленидихъ галаз ала-къалу яз къиль тәзвайлар, қүвелерал мелиссадин таза хъчар әцигна, дасмал галчукда.

• Инфарктдикай, инсультидикай къутармиш хъун патал, гъар са кас, гъи яшда аваз хъайтлани, физкультурадал машъул хъун чарасуз я. Месела, зур сядта михъ гъавадал къекъведа ва я гъар юкъуз 7 агъзур кам къачуда.

• Яргъял чуғур үльгуъяр ақатнавайла, хуърекдин 2 тұруна авай дүдгъвер, какадин 2 къиб чайдин са тұруна авай къульпүн гъуль, чайдин 2 тұруна авай вирт вири сад-садак какадарна, чайдин са тұруна авайди мукъвал-мукъвал ишлемишида.

• Дарчинри күк инсанриз яхун жез къумек гуда. Англиядин диетологри дарчинар вирибуруз ишлемишун меслят къалурзава. Ада ивидик квай холестериндин ва шекердин къадар тымиларзава, обменный процессар йигинарзава.

Ам чайдиз, кофедиз за ханлайриз вегъена ишлемишида.

• Лимон, апельсин, мандарин, грейпфрут инсандин бедендиз газф хийир авай витамин С газф квай, иммунный система хъсанарзай майвайра я. Абур чеб сагълам хъана къланзай гъар са касдин суфрадал хъун чарасуз я. Гъакын гъар экуннахъ чими цихъ ва са күс ли-мондихъ галаз са тұруна авай виртни ишлемишиун хийирлу я.

• Февралдиз, мартдиз газф инсанрин давление хаж жеда. И вахтунда михъ гъавадал къекъуын ва ярғъалди ксун хийирлу я. Гъакын юкъуз уъкъу са помидор ва я са афни тұын меслят къалурзава.

• Атеросклероз азардин вилик пад къун патал салатдин пешерин, газаррин ва чугъундурдым михъ жеяр (вири сад хътиң паяр) сад-садак какадарна, йикъа са сеферда 1/4 стаканда авайди ишлемишида. Ихътин гъалимади ивидин дамарапар хъсан михъ ийидә.

• Нервияр къайдадикай хкатнавайла, хуърекдин са тұруна авай кульпүн авунвай салатдин таза пешерал са стакан развяз яд илична, 20 декиқкъада тада. Ахпа ам къайила күззна, са гъафтеда йикъа пуд сеферда 1/2 стаканда авайди ишлемишида. И гъалима әйғиз ахвар текъвезвайлари 1/3 стаканда авайди ксудалди вилик ишлемишиун хийирлу я.

• Кылле ван авайла, экуннахъ ичи кылелай хуърекдин 2 тұруна авай гъажибуғъдайрин ягълу са стаканда авай минераллычими цихъ галаз хъвада. Сифте кылелейри са тымил сивихъ къведайди хъзи жеда, ахпа ам алатда. Сагъарунин вахт са варз я. Вири пуд курс къиле тухун лазим я.

Духтурвал - хизандин пеше

Хазран Къасумов

Сюзанна ва Назрин Темирхановар

Сулейман-Стальский райондин центральный больницацадиз фейила, са шумуд касди за душтур, аялприн невролог Сюзанна Тельмановна ТЕМИРХАНОВАДИКАЙ разивилин келимаяр лагъана ва адакай газетдиз макъала хъбин талабана.

Зун С. Темирхановади къвалахъзай кабинетдиз фена. Аниң ракларихъ аялар гвай газф дышегъилир галай. “Районда медицинадин реекъяя къумек къланзай аялприн къадар газф яни?” - хабар къуна за душтурдивай.

- Исятда чна са исалай къведалди яшда авай аялприн диспансеризация тухзуза, гъавиляй аялар гвай дидейрин къадарни газф я, - чи суалдиз жаваб гана Сюзанна Тельмановнади. - Йикъа чна, юкъван гъисабдалди, 40-45 аял къабулзава, абурун сагъламвал ахтармишава, лазимвал авайбуруз медицинадин реекъяя къумекар гузва. Аялприн сагъламвилайкай рахайтла, ийсалай-суз абурун къадар артух, аялар къинин дуьшушшар тымил жезва.

Зун С. Темирхановади газф мукъувай таниш хъана. Ада 1982-йисуз Цийи поселокдин юкъван школа, 1988-йисузни Дагъустандын государствовидин медицинадин институтдин педи-

атриядин факультет акъалттарна. 1989-йисалай ада райондин центральный больницацада къвалахъзай, сифтедай ам реанимациядин отделенидин заведующий тир, гузыръилай аялприн душтур невролог хъана.

Намуслу зегъметдиз килигна 2001-йисуз С. Темирхановади “Дагъустан Республикадин здра воохраненидин отличник” лагъай тұвар гана.

Чаз малум хъайивал, Сюзанна Тельмановнади душтурвилин пеше дуьшушшай хъянач. И пешедал ам 40 ийсалай виниз душтур яз къвалахъзай, эхиримжи ийизва.

больницацадин къилин душтурдин заместителдин жавабдар везифаи гъакъисагъвилелди къилиз акъудзавай диде Ракъят Султалиевна Гъаниевади ашукъарна.

- Гъеле школада келзайвай ийисара за къатланна хъни, зи дидеди тамамарзай къвалахъзай, сифтедай ам реанимациядин отделенидин заведующий тир, гузыръилай за дидедин рехъ давамарун, инсанриз герек пешедин иеси хъун къетлина. Инсанрин сагъламвал хъзвай виа мягъемарзай пешедин иеси хъунал къе за шадвални, дамах ийизва.

Чун кабинетда ихтилатрик квайла, аниз аялар гваз атай дишегъилир лацу халат алаз патав гвай столдихъ ацукънавай жегъил руша къабулзай. Атайдурухъ галаз ширин мецелди развязай жегъиль душтур ақурула, за Сюзанна душтурдивай “И милайим руш гъинай я?” лагъана хабар къуна.

- Ам зи руш Назрин я, ада мединистерліктиде келзайвай, чи больницацадиз практикади хтандайди я, - жаваб гана С. Темирхановади.

Назрина чаз лагъайвал, ада Санкт-Петербургдин медицинадин педиатриядин университет-да б-курсuna келзава.

Гъа са вахтунда, сифте курсунилай әгечиша Н. Темирхановади медицинадин университетдин общественный къвалахъзай активилелди иштиракзала. Хъсан къилихдин, ширин мез авай лезги рушаз муаллимринг студентирин арада лайиху гууремтни ава.

Адахъни университет акъалттарайдалай гууремтни хай райондин хъведайди ве больницаца вичин бадединни дидедин кар давамардай фикир ава.

Эхъ, якъин хъайивал, душтурвал и хизандин пеше я. Инсанрин сагъламвал хъвинин къвалахъзай акуваздай мукъинвал хъунал абуру шадвални ийизва.

Мергъяматлувилин къанунралди

Зегъмет инсандин мешреб я

Надият ВЕЛИЕВА

Гъкуматди агъалийриз жуъреба-жуъре пенсияр тайнарзава. Им, гъелбетда, яшар хъана, зайиф хъянвайбурун, зегъметдиз къабил туширурун, инвалидирин ва икъ мад къайгъударвал авун я. Гзафбур пенсияр гъыкъ тайнарзаватла, гъыкътиң документар лазим ятла ва маса месэлайрин гъавурда авач. Редакциядизни чеб гъавурда тун патал агъалийрилай жуъреба-жуъре чарап къвезва. Гъавилий и мукъвара зун яргъал ийсара Махачъкала ше-гъердин Советский райондин пенсийрин фондунин пенсияр тайнардай ва абуруз цийи къилелай гъахъ-гъисабдай отделенидин начальникдин заместител Фазила Османовна ГЪАСАНОВАДИХъ галаз гъурушиш хъана.

Фазиладин ери-бине Мегъарамдхурурь райондин Уржубайрин хуър я. Ам 1961-йисуз зегъметчи хизанди дидедиз хъана. Адан буба Османа вичин вири уъмуърда механизаторвиле къалахна. Намуслу зегъметдай награда-ярни ганавай. "Правда" совхозда тракториствиле зегъмет чугвадайла, адакай са шумудра "Коммунист" газетдиз тарифдин макъалаяр ақъатна. Османани Перихан зегъметчи хизанди 8 аял (3 гадани 5 руш) зегъметдал рикл ала, чехидаз гъуруметиз, къеве авайдаз гъиль яргъи ийиз тербияламиш хъана. Аяприз дидебудади юкъван пешекарвиле на къилин об разование къачудай мумкинвал гане.

Чехи хва Рамазан вичин хизан галаз Воронеж ше-гъерда яшамиш жезва. Ада эцигунардай облектрал, Ферзилагъа маларин дуттур яз Уржбадал къушарин фабрикада, Бабахана жуъреба-жуъре къалахарзава. Якъут вичин хизан галаз Украина на яшамиш жезвайди тир. Ана къиле фейи вакъийрилай гъуруни хизан Дағъустандиз хтана. Алай вахтунда Мегъарамдхурурь райондин Хважа-Къазмайрал яшамиш жезва. Румина Уржбадал школада муаллим, Инжи Бут-Къазмайрин школадин техника я. Майина тъвар алай руш гъайиф хъи, жегъилзамаз за-лан азардик рагметдиз фена.

1970-йисара Уржбайрин юкъван школада къалахай Ш.Шихмуродова рикл хизава: - Осман кар чидай механизатор, вичин къалахдин устад хъиз, къени, дульгүн инсанни тир. Улакъ виридаш герек къвезвайди я къван. Тамай къула кудай кърасар гъиз, тууквендай са шешел гъуру хизан хъайитлани, чун, муаллимар, Османан патав фидай. Касдиз вай, вахтавача лугъун ерли чидачир, гъар са касдин къаршидиз къведай. Экуйнлай няналди датла-на трактордин рулдихъ галаз аквадай, вун галлатдачни, я Осман, лагъана хабар къурла касди къурелди жаваб гудай. "Зегъмет инсандин мешреб я!".. Фазиладиз за юкъван классра тарсар гана. Келдай, алахъдай, хъсан ахлакъ авай ученица тир. Ингъе Гъавилий хъсан пешекарни хъана. Баркалла, Фазила!

1978-йисуз хуърун школа лап хъсан къиметар авай къутягъай Фазиладиз гъвечи чла-

валай МВД-дин органра къалахдай мурад авайди тир. Гъавилий ам Армавирдин юридический техникумдик экечна. Амма къисмет маса патах элкъвена. Техникумда келдай ийсара руша вичин вири къуватар дерин чирвилер къачунис серфзай, чешнелудаказ къелзай. Ада неинки муаллимин лекцийрихъ дикъетдивди яб акализай, гъакъни алава литература къелиз, юристиилин сирерай къил ақудзазай. Чешнелу студенткади муаллимин ва къелзай юлдашрин арада гъурумет, авторитет къазанмишна. Студентиилин ийсар, гурлудаказ авахъзай вац хъиз, акуна-такуна ақъатна.

1981-йисуз техникум агалкъунралди күтгъай жеъиль пешекарди вичин зегъметдин рехъ Чечено-Ингушетиядин яшайишдин рекъяй таъминардай министерстводин пенсияр тайнардай отделда къалахунил башламишина. 1982-йисуз Фазила Дағъустандиз хтана, ДАССР-дин зегъметдин ва яшайишдин рекъяй таъминардай министерстводин соцзащитадин Управленидин пенсияр тайнардай ва цийи къилелай гъахъ-гъисаб ийидай отделенида къалахал ақвазана. 2001-

цийи къилелай хъийида. И вахтундани алава документар - паспорт, СНИЛС, эгер мажибдин рекъяй килиг хъийизватла, мажибдин справка, стаждин рекъяй хъайитла, стаждин справка, аялри къелзай чайрай - герек жеда.

(Дугъриданни, пенсияр тайнарзавай отдел гзаф къалахавай чка я. Фазила Османовнадин столдадни документрин хааяр алай. Ада абуру сабурлувиленди ахтармишзава, мукъудивди сад-садаҳъ ийизва).

■ Алай вахтунда идарайра, карханайра са къадар пенсионерини къалахазава. Эгер ихътиин работник къалахилай элячайтла, пенсийрин отделенидиз ни хабар гузва ва къуна вуч ийизва?

- Ихътиин дульшушра а идарайрин, карханайрин бухгалтерири пенсионерин отделенидиз делилар агақарзава ва чун абурун пенсийриз килиг хъийизва, яни гъахъ-гъисаб хъийизва.

■ Квел къалахда гъихътиң четинвилер гъалтзава?

- Ахътиң четинвилер авач. Кар анал ала хъи, вахт бес жезвач. Зун гъар юкъуз къала-

хал экунахъ фад къвезва. Бязи вахтара ял ядай ийкъарани къалахазава. Икъван документриз килигна, абурай къил ақудна къандачни?!

■ Квез хизандихъ гелкъведай вахт амукъзвани?

- Зи аялар чехи хъянвайбур я. Уъмуърдин юлдаш Агъмед Мегъамедханович Гъасановхъ галаз санал хизанди 2 аял (гадани руш) тербияламишна, абуруз къилин образование гана. Афисата хуърун майишатдин академия күтгъайна, сельхозбанка къалахазава. Мурада сифте гидромелиоративный техникум, гульбъунлай Махачъкала ше-гъерда авай Санкт-Петербургдин МЧС-дин институтдин филиал акъалтларна. Алай вахтунда къалахал ақвазунин къайтърик ква.

Инсандин агалкъунриз килигна къимет гуда. Зегъметдин ветеран, ше-гъердин администрэциядин патай гзаф къадар грамотайрин саъби Фазила Османовнадин инсанвилини еририз, гъакъисаъвиледи чугвазий зегъметдиз килигна къалахазавай колективдин арада еке гъурумет ава. Зун Фазиладикай ма-къала къызы атанвайди чир хъайила, кабинетдиз къвез хъфизавай гзафбуру ам къизил хътиң инсан я, гъикъван хуш келимаяр аватла абури вири азас лайхлубур я лугъузай.

Фазила Османовнадихъ галаз къалахазавай юлдашри ингъе адуакай вуч лугъузватла:

МЕГЪАМЕДОВА Залму - пенсияр тайнарзунин рекъяй къилин пешекар, эксперт: "Фазила Османовна гзаф хъсан, къени къилихрин инсан я. Ада вичин хиве авай везифа-яр намуслувиледи къилиз ақудзава. Адан рикл вичин пешедал гзаф ала. Адалай инса-рихъ яб акализ, четин месэлайрай фад къил ақудиз алакъда. Вирибурухъ ада дикъетдивди яб акалда, меслятар къалурда. Тиблатди азас сабурлувал, милайимвал ганва. Масадан дердиникай хабар къадай, абуруз виче-лай алакъдай вири жуъредин къумекар гудай адан гъуруни гъымиша алхышдин гафар ава".

АКАЕВА Аминнат Камиловна - къилин пешекар, эксперт: "Зун Фазила Османовнадилай гзаф жегъиль я. Зун гъйран я адан мергъяматлувилен, регымлувилен. За гъамиша адалай чешне къувезва. Ада зун, дидеди хъиз, гъар са кардин гъавурда твазва. Адан патав гзаф инсанар къувезва. Вири ада сабурлувиленди гъавурда тұна, вичелай рази жедай тегъерда рекъе хутазва. Фазила Османовна вичин пеше дериндей чидай пешекар я".

Баркалла вичиз. Эхирдай уъмуърда виридалайни еке эрзиман мурад гъим я лагъай суалдиз Фазила Османовнади ихътиин жаваб гана:

- И секинсуз дульнъяда веледар, хтулар сагълам, баҳтлу хуунийлай еке мурад авани мегер!

Гъуруметлу Фазила Османовна, маналу сүзүбетдай чухсагъуль. Чазни галатун тийижиз агъалияр патал зегъмет чугвазий и мергъяматлуу дигъельидиз чандин сагъвал, уъмуърдин хүшбаҳтлувал ва къалахдани еке агалкъунар хъана къланзава.

Суал - жаваб

Рагнеда РАМАЛДАНОВА

Гъуруметлу редакция, зун Къурагъ райондин Къурагъын хуъре яшамиш жезвай И.Хидирнабиев я. Хуърун чада яшамиш жезвай чал гзаф вахтара дульз тушир малуматарни агақзава, таб-керчекдай къил ақуддай мумкинвал чахъ жезвач. Редакциядивай гзаф таалабзава, күй мумкиншерикай менфят къачуна, ихътиин къве суалдиз газетдин чинилай жаваб гун. Алай ийисуз дидевилин капиталдин гъисабдай яз 25 агъзур манат къа-чудай ихтияр авани? 2018-йисуз дидевилин капитал къуватдай аватда лугъудай гафар дульзбур яни?

Чна РФ-дин Пенсийрин фондунин Дағъустан Республикада авай отделенидин пресс-културун начальник Альбина СУНКЪУЛИЕВАДИВАЙ и суалриз жаваб гун та-лабна. Ингъе чи ватандаш руша гайи жаваб: "Дугъриданни, официальный тушир хейлип чешмейра дидевилин капиталдин гъисабдай яз алай ийисуни 25 агъзур манат къачуз жезвайдан гъакъиндай малуматар ава. Амма ибру гъакъикъатдихъ галаз къунвай малуматар туш. 2017-йисуз дидевилин капиталдин гъисабдай са гъихътиң ятлани къадар пул къа-чуз жедай мумкинвал авач. Алава хъийин: 2017-йисуз дидевилин капиталдин гъисабдай яз 25 агъзур манат къачудай мумкинвал улькведин къиле авай касари веревирдзава (Россиядин Президент В.Путиназ са къадар вахт идалай вилик къиле фейи "Ачух эфирида" идаз та-лукъ яз суални ганай, ада и месэладиз фикир гун хиве къунай). Гъе-лелигда авай малуматрал асаслу яз, 2017-йисуз дидевилин капиталдин гъисабдай яз пул гузвач.

Къвед лагъай суалди чи агъалийрик гъич са күсни къалабулух кутун лазим туш. Дидевилин капитал 2018-йисан 31-декабрданда гун давам жеда-Россиядин Президент Владимир Путине госпрограмма гъа икъван вахтунади давамарунин тапшуругъ гана, дидевилин капитал гун мадни давамарун мумкин я.

Идалайни гъейри, алай вахтунда дидевилин капиталдин индексация (ам алатай ийисан декабрдин эхирриз "акъвазарна", яни инфляциядихъ галаз алакъалу яз адал алава пул къвевзач) авунин месэладиз веревирдзава.

РИКИЕЛ ХХИН: 2007-йисалай къиле фейи индексациядин нетижада дидевилин капиталдин къадар 250 агъзурданда 453 агъзур манатни 26 кепекдив агақнава. Дидевилин капиталдикай менфят къачудай ихътиин рекъе ава: яшайишдин шарттар хъсанарун (къвалер эцигун, маса къачун, кредитрай пулар вах-кун); аяприз образование гун (чиликъ образовандин идарадин статус авай къелдай идарайриз пулар вах-кун); сертификатдин иеси дишегълидин зегъметдин пенсиярдин къват! жезвай (накопительная часть) паю-ник кутун; инвалид аялар яшайишдин рекъерай адаптация авун патал ишлемешун.

Рагнеда РАМАЛДАНОВА

Са тимил вахтар идалай вилик чун Сулейман-Стальский райондин Къасумхурсын 3-нүмрәдин аялрин бахчадиз мұғыман хъана. Авайвал лагъайтла, ана мұқвара цийи заведующий тайнарнавайдай, ина са жерге ңийивилер күле фенвайдакай чаз хабар ачылғанда тушири. Бубайрин мисалда дұзлап лагъанва: са сеферда жуван вилералди акун хъсан кар я. Дүгъриданни, бахчада хъанвай дегишвили гъеле күчеда амаз къатлұз жөзвай: анаң әлкүйірна къунвай къаваҳдин ва маса къакын зурба тараар атланвай (заз абур гар ақтаайла, аялрин бахчадин къаварад аватунайкай гъамиша кіиче тир), драматрақынин нұраты къужаҳамишнавай, гъаятда чка къунвай гъар жуыредин рангарин цукверин гүрчегвили гүльдер мадни хажжавай...

Вилик гзаф месэләяр ква

Чун аялрин бахчадиз ағакайла, нисинин түнін недай вахт алуқынавай. Күд патахъ чкізівай. Нариман Абдулмуталибов бахчадиз мұғыман хъана. Адас тал алай месэләйрикай хабар ава...

- Чаз малум тиравал, райондин кыл Нариман Абдулмуталибов бахчадиз мұғыман хъана. Адас тал алай месэләйрикай хабар ава... - Дүгъриданни, Нариман Шамсудинович чи дердійрикай хабар ава. Адас чна гъыхын шартлара къалахаватла акуна.

Лап четин месэләяр мұқват тир гележегда гъялун хиве къунва. Икіл, лап қарасуз къилиз ақындағы қанзасай кратик пищеблок ремонт авун, канализация түкүрүн, бахча парудалды көлевен ква. Чна умудзана, и крат къилиз ақындағы патал такъатар жағырда.

Малум тиравал, алтатай йисара райондин күле авай қасри бахчада видеонаблюдение, пожарный система кардик кутаз ва маса къумекар гана.

Гъахъ рахайтла, къалахал хъайи сифте ңийкәра зи риклик иллаки гзаф къалабулух квай. Авай къван четин месэләйри зун дарихарзаявай. Зи гъал акур гзаф қасри къумекдин гъыл хажжун хиве къуна. Ал-лагъа рази хъурай чеплай! Икіл, Сив хъунин сувариз са касди, адас вичин тівар къуна

къан хъанач, чи бахчадиз 10 ағъзур манат гана. Чна а пул гъвечіл аялар авай группадик пенжер кутун патал харжна. Сулейман-Стальский райондин Собранидин депутат, райондин жегъилрин парламентдин куратор Мегъамед Алиеван, парламентдин председатель Насрудин Нисредован, адас заместитель Нажмудин Бабаеван еке чалишишвили нетижада (жегъилрин парламентдин фондуни къумек галаз) бахчадиз аялар къуғывадай горка маса къачуна. Идалайни гъейри, абуру чаз гъяятда беседка эцигунни хиве къунва.

Чи бахчадин гъар са къуллугчы чпелай алакъдай къумек гуз гъазур я, герек атай вахтара чпин хизанарни желбазава.

■ Алай вахтунда бахчада гъыкъван аялар ава? Къуна тербия къачуз қландај аялтин къадар артухардай мумкинвал авани?

- Къенин юкъуз бахчада, аялрин яшариз киплигна, 4 группа кардик ква. Аңра 100-

дав ағакына аялри тербия къачузва. 1-сентябрдил абурун къадар саки 20-дан артух хъана. Гъелбетда, аялрин бахчадиз фидай вахт хъанвай вири бицекар къабулдай мумкинвал чахъ ава.

■ Цийи бахча эцигунин месэлә квельди күтгъягъ хъана?

- Дүгъриданни, аялрин бахчадин цийи драмат эцигун федеральный программадик кутунин умудлувал авай. И месэлә райондин рөгъбердин гульчилик ква. Нариман Абдулмуталибова и месэладиз талукъ яз еке чалишишвили авуна, гъа гъисабдай яз Республиканын Кылин тівар цийихъ қарарни къхъена. Гъайиф хъи, месэла гъялиз хъанвач. Гъелелигда, я Республиканихъ, я муниципалитетдіхъ цийи бахча эцигдай тақъатар ава.

■ Тербиячырын, санлай коллективдин къалахадикай лагъаныйтла қланда...

- Тербиячыяр вири гзаф йисарин девлетту тәжриба, чпин къалахадин гъавурда авайбур, қылдинин, аялрап рикл алайбур я. За абурун тіварар къавач, абурун виридан къалахадилай зун, аялар ва абурун диде-бубаяр рази я. Икіл, аялрихъ газ күле түхузай къалахадикай рахадайла, заң са кар мадни къейд ийиз қланда: къве ваца чи тербиячыры аялрихъ галас шад 5 мәрекат (аялар хъунин Междунордный ңийкъаз, рекъерин гъерекатдин

къайдаяр чиринис, Стала Сулейманан шириатдиз, Россияндын ңийкъаз, ңихи группадин аялрин выпусккыз талукъарна) къиле түхвана.

Коллективда гъар са кас вичин хиве түнвай везифаир тамамдакас ва намус-лувиленди къилиз ақындағы алахъзана: мұхывилирзаявда и кар рази жедай гъалда къилиз ақындағы (масакла хъунни мумкин туш, аялар авай қчада мұхывилирзаявда) ашпазри тілмұл хуырекар гъазурзана...

■ Коллективдин күле акъвазай са куырь вахтунда еке авторитет къазан-мишиз алакъанавай квезд, Раиса Надировна, аферен! Квехъ чандын сағъвал, къалахада мадни еке агалкъунар хъурай!

- Къунни сағърай!

Чахмахдин дередай

Эмираслан ШЕРИФАЛИЕВ

"Пери Инновации" бизнес-инкубаторди тешкилай стартаптрын Peri Innovation Challenge конкурса гъалиб хъайи IT-пешекар Сагитав САГИТОВАЗ, Америкадын Чах-

махдин дередиз (Кремниева долина) фена, тәжриба къаучадай рехъ ачук хъана. Им гъалиби патал виликамаз тайнарнавай пишкеш вашгүр карханайра тәжриба къаучуз хъунин мумкинвал тир.

Конкурсада ада Сего тівар алаz вичи түкүрнавай 2D къуғын раиин. Дербентта күле фейи конкурсдин жюридик Кремниевый долинадик ақатзаявай международный дережадин машгүр компанияр арадал гъай-ибур ва регъберар квай: Hyperloop One-дин директорин советдин председатель Шервин Пишиевар, Caspian VC фондуни директор Билл Шор, ASAP-дин регъбер Густаво Сапожник, Diamond Foundry-дин гендиректор Мартин Рошайзен, Moat арадал гъайбурукай сад тир Ной Гудхарт. Абуру 14 иса авай програмистдин яратмишун тир къуғынлиз еке къимет гана.

Сего - им платформадин ва top-down шүтердин какахъай жуыре я. Къуғынин гъар са элемент математикадин формулайрн къумекданды түкүрнава. Сего гъамиша гъерекатда авай ва какатайвал физвай части-цайрин бинедаллас арадал гъанва.

С. Сагитов Сан-Францискоидиз (США) вичин и проект газа фена. Сагитав са вацран вахтунда виртуальный къуғынин Beyond Games компанияда хъана. Гъич дамах гвачир, вичин агалкъун адетдин кар я къабулзаявай 10-класда келзаяв жөйил вичин бубани галас "Молодёжь Дагестана" газетдин редакциядиз мұғыман хъанвай. Ада вичиз ақур-такурдакай сұғыбетна.

За тәжриба къаучур компания международный дережада машгүрди я. Ана къалахазавайди 16 кас тир, абуруйкайни къуда - къале ацукъна. Ятланы и компанияди миллионерар тир спонсорихъ галас къалахазава. Зун гъавурда гъатна хъи, ихтиян гъечіл коллективихъни еке гележег ава, ңихи корпорация хъун шарт туш. Абуру са шумуд миллион доллардин проектар умудрдиз күчүрмишава. Иисни зура и компанияди къалахазавай проектдик са вацран вахтунда за жуван пайни кутуна.

Сагитава вичи көлүнекай азад вахтунда Сего-дал къалада давамарзаявайди, проект пулuna вил тұна вәз, таяр-түшер IT-разработка желбун, вичин рұғындин ігтияжар динжарун патал түкүрлайди къейдна.

- За, виликамаз план түкүрнана, са къалахада ийизвач. Заз қидач пака за көл къалахадатла. Фикирдиз атай са хъсан проект зун умудрдиз күчүрмишава алахъзана. Зельметди бегъерни гузва. Зи таяр программированидал желбун патал четин проектар гъиле къун гъич герек авайди туш. Аялдин рикл алай кардилай, яни абуру түкүрленилай әгечіна қланда.

Сагитаван бубанди риклел хайвал, хва б-классда авайла, адас мобильный телефон маса къачуна. Аял гъасядта къуғынан ацукъна. Бубанди хизи: "Масада түкүрнавай вәз, жувана са къуғын түкүрнана, қламай къван къуғын" - лағаналда. И гафарилай къуғынхъ программированидал машгүр хъайи Сагитава вичин агалкъунарлық вири ғейранарзаяв. Диде-бубанди ада са вичин агалкъунар, бажарағы ачухдай мумкинвал гузва.

Дербентда - футболдин академия

“АНЖИ”

Къадим Дербентда “Анжи” Академиядин филиал кардик акатнава. Им Академиядин вад лагъай филиал я. Къенин юкъуз “Анжи” Академиядин филиалар Къизилорт, Мегърамдухурун, Къумторкъала районра ва Агърный университетдин бинедал алаз кардик ква. Анра 7-11 йис хънвай гъвечи футболистрин дестеяр къватнава. Филиалрин хъсан футболистрихъ Академиядин жергеяр ацурдай, “Анжи” ФК-ди тешкилзаяв турнира иштиракдай мумкинвилер жеда.

Дербентда Академиядин филиал ачухунин мярекатар къиле фейи юкъуз шегъерэй-

лияр, спортсменар ва мугъманар “Нарын-къеле” стадиондал къват хънвай.

Спортил къугъунин жуърейрай ва къезил атлетикадай ДЮСШ-дин директор Нежеф Эмирбеков сифте гаф рахана ва ада “Анжи” Академиядин филиал ачухна.

Дербент шегъердин къилин заместитель Сергей Ягудаева дербентвириз ихтиян савкъят Малик Баглиеван патай мубаракна, къацу майданрал къадим Дербентдин тъвар вине хуън, агалкунар къазанмишун алхишина.

Хъсан гафар-тебрикар газа “Анжи” Академиядин векил Мегъамед Исаев, шегъердин администрациядин физкультурадин ва спортил отделдин начальник Наваи Рзаев,

шегъердин футboldин федерациядин председатель Ибрагим Султанов, виликрай футboldин “Дербент” клубик кваз къугъвай Феликс Къазиагъмедов, Али Вагъабов, Тофик Мирзаханов ва футолдин маса ветеранарни атанавай.

Махачкъаладай тир мугъманри Мегъамед Исаева ва Шигъабудин Микаилова жегъиль футболистриз спортил формадин комплектар ва маса алатар пишкешна.

Сифте туп ягъунин къетлен везифа спортил ветеран, 1960-йисан чешнедай РСФСР-дин чемпион Али Вагъабова къилиз акъудана. Спортилодин тербичияр и юкъуз дуствилин матчар къугъвана.

MMA

Дагъустандин векилри MMA-дай Россиядин къенкъечивал патал къиле ақъажунра къизилдин пуд, гимишдин къуд ва бурынждин са медаль къазанмишна.

23-25-сентябрьдиз Великие Луки шегъерда дунъядин ва Европадин турнириз фидай реҳъ Усман Нурмегъамедоваз (65,8 кг), Жамбулат Межидоваз (84 кг), Мегъамед Ибрагимоваз (93 кг) ачух хъана. Абур пудни юниоррин арада чемпионар хъана. Гъа ихтиян яшар авайбурун арада къвед лагъай чка Ислам Багомедова (77,1 кг), Шамсудин Магъмудова (+93кг) къуна. 48 кг-дал къведалди заланвал авайбурун арада Рамазан Мегъамедова 2-чка къуна. Гъа ихтиян нетижя 57 кг-дал къведалди заланвал авайбурун арада Азизагъа Азизагъаевани къазурна, Омар Алиев 84 кг-дал къведалди заланвал авайбурун арада 3-чкадиз лайхху хъана.

Россиядин къенкъечивал патал ақъажунра 68-дакай 34 медаль гъар жуъре регионрин патай векилвалзаяв дагъустанийриз хъана.

ДЗЮДО

Сербиядин мөркез Белградда дзюдодай Европадин чемпионат къиле фена. Чи ватанэгъель Эльбрус Заманова и ақъажунра бурынждин медаль къачуна.

Къейд ийин, спортсменди Азербайжандин хъягъай командадин патай векилвалзая.

ФУТБОЛ

Россиядин Кубокдин финалда Махачкъаладин “Анжи” Владивостокдин “Луч-Энергиядиз” 2:0 гысадалди кумукъуна.

Чилин иесийрин хийдирдиз сифте туп сад лагъай таймдин 20-декъиъада Руслан Гордиенкоди яна. 68-декъиъада Дмитрий Маляка “Анжидиз” мад са туп яна.

Агъмедан “Къизил”

КАРАТЭ

Стамбулда кадетрин ва юниоррин арада WKF каратэдай международный Istanbul Open турнир къиле фена. Ақъажунар А сериядай ва Karate1-дай тир. Иниз 20 улквадай 535 жаван спортсмен атанавай. Виридалайни еке командаляр Түркиядыхъ (267 иштиракчи), Ирандыхъ (120), Россиядыхъ (71) авай. Турнирдин нетижайрий Россиядин командализ 2-чка хъана. Чи спортсменри къизилдин-5, гимишдин-4, бурынждин 6 медаль къазанмишна.

Россиядин командалик лезги гада, Ахчегъ райондин Къакларин хуъряй тир Агъмед Агъмедовни квай. Ада 14-15 йис хънвайбурун арада итимрин кумитэдай 1-чка къуна.

Къуват къалурна

87 йис хънвай дагъустанви пагъиванди “Старше всех” ТВ-шоуда иштиракна. 1-каналда Максим Галкина кылес тухузай передачада Абдурагъман АБДУЛАЗИЗОВА (Зубутлинский) вичин аламатдин къуват къалурна.

Цийи шоудин игитар чеб 55 йисалай жегъиль тушир аламатдин алақунар авай ксар я. Программадин 1-выпускра гимнастри, ашпазри, артистри, манидарри, гримёрри, пагъиванди, къульдердайбуру, ракъун устларри, блогерри ва сиягъатчири иштиракнава.

Эфирдин сергъятра аваз Абдурагъман Абдулазизова, режиссёрин теклифдади, вичин “ракъун” чарарин күмекдалди 102 кг хажна ва саарив къуна пар дашишдай улакъ чугуна. Адан заланвал 2,5 тонндайл гзаф тир.

Пагъиванди лугъузтайвал, шоудин сергъятра аваз ам ибурулайни четин нмрайриз тъазур тир, амма тешкилатчийри, А. Абдулазизован яшариз килигина, ам секинарна. Зубутливидин 87 йис я.

Къейд ийин, идалай вилик Абдурагъман Зубутлинскийдин тъвар Гиннессан рекордрин Ктабда гътнавайди тир.

Медалдикай магърумна

Грекринни римлүйрин жуъреда куршахар къунай 2008-йисуз Олимпиададин къугъунра къвед лагъай чка къур Виталий Рагымова Къазахстандай тир Нурбахыт Тенизбаевав медаль вахкана. Пекинда гимиш къачур чи спортсмен до-пинг себеб яз медалдивай хъана. Алатай йисан ноябрдин вацра Олимпиададин международный комитетди икъ гысабна.

Медаль Къазахстандиз рахкур хъувуна ва Н. Тенизбаевав вахкана. Пекиндай къазах бурынж газа хъфенай.

Агъвалатдин гъакъиндай ингъе вуч лугъузватла чи спортсменди: “Мулькуд 87 йис вилик завай душшудай гыихътин ятъани къадагъа препарат ишлемиш жедайни? За анжак витаминар къабулзаявай. Квез чизва, мулькуд 87 йис аллатнава. Гила мад сеферда ахтармишнар тухунин, завай ва маса спортсменривай медалар вахчунин вуч гереквал ава? Хъвер къвезва. Им нин фикри-диз атай къвалах я? Низ акси яз? За фикирзава, им политикадин месэла я”, - арза авуна Виталий Рагымова.

Чин гъазурайди - Дагъви ШЕРИФ

Фейзудин НАГЬИЕВ,
филологиядин илимприн доктор

(Эвел - 38-нумрага)

2. ГАФАР ДУҮЗ КХЫНИН ВА ДУҮЗ КИЕЛУНИН МЕСЭЛАЯР

Зи фикирдади, кхынра, ортографияда гафар, чеб арадал атуунин рехъ, тарих хвена, асуул-дуулдихъ галаз къадайвал кхын дуүз рехъ жедай: хазан > хзан, яйд - яатар, йүгъ - йикъяр [асул жууре: йыхъ 'йыхъахъ 'йыхъалай=ийфелай кхуулухъ' > йукъ > йүгъ], фууар, сад хыз (квилди) - садхыз (санал), са къатда (са къатуна) - сакватда (галаз-галаз), гардан-клирвал, на лугъуда (вуна лугъуда) - налугъуди (нареч.), бубадин къвал (якъин са касдин къвал) - бубаджъвал (хайи муг, макан), къалича ('къал' - алтадалди, къенкъив хызыз элкъурунавай чукъулдади, хразтай зат!)...

Үй [аң] сес квай гафар икъл кхын: шеъй - шеъэр - шеъэри, неан [неъан] - неани - неанар - неанри, фууар - фууари, маъна - маънайяр. (Лишанди къелдай саягъ - [транскрипция] къалурзана).

Лабиал [w] сес квай бязи гафар: свас [swas] - свасар [swasap=су-сар], свал [swal] - свалар [swalar], квал [kwal] - квалар [kwalar], квал

инани винидихъ чун рахай къве тахан гафар арадал атуунин къанун кардиг ква. 'Иран диде' келимади ярдин диде Ирандай тирдакай лугъуз. Белки, ихътин душушшарни хун мумкин я. 'Геран диде' келимади күргэг нугъатдин гаф, ада жуван ярдин, кайванидин, уймуурдин юлдашдин диде тирдакай, вири лезги халкъ гъавурда акъадайвал, хабар гузав. Гъавилия анжака кхынин 'ярандиде' ибараади са мана гузав: ярдин диде (тёща).

Къейд. Жува гайи бязи теклифар чалан (рахунринни кхынрин) уймуурдиз атунал зун шад я. Икъл, 2007-йисан 27-сентябрдиз "Шарвали" фондуну "Лезги газетдэ" тухвай чалан конференциядил гүлгүүнин лезги газетрани журналра эхирда - ние авай урус гафарин эхирда авай [e] сес ва гъарф гадарун къабулнай: собрание - собрани, собранида, собранидиз... Къасумхурел (2014-й.) феий конференциядал "Гүннэ нугъат" къевендин (терминдин) чадал "Күре нугъат" кардик кутун къабулнай (кил.: Материалы конференции "Пути сохранения, изучения и развития родного языка". Вып. I, Касумхур, 2014. 141-чин.)

2013-йисан 16-майдиз Дербент шөгөрдө албанистикадин ва педагогикадин НИИ-ри санал тухвай

**Рахунра, кхынра, гафарганра
манаяр какадарзавай, чурукүл
баянтар гузэвай гафариз чин
асул манаяр хүгн**

СУВ - 'дагдидин түл' ('альпийский луг'), 'векъеринни цүкверин макан' я; амма "Лезги-урус гафарганда" 'сув' гафуниз, гафвилин къадар ('сувар') галаачиз, дагъ ('гора') баян гузав. Лугъун хын, гъя гафарганда гузэвай ('суван цүквер' - горные, альпийские цветы, 'суван яц' - тур) баянрай 'сув' гафунин асуул мана 'векъ жедай дагдидин чка' тирди чир жезва. Сув дагдада жеда, амма сув да гафар жеда. Яни дагъ сувалай вине авай, векъериз-хъчариз кыт ва я абурукай эсиллааг магърум чка я. Лезги чалада дагъ ('гора') мана гузэвай гаф курс [кнур] гаф я (турк кур 'бууркъууди' и гафунихъ галаз какадар тийин!) И гафунин жууреяр лезги чакрайн тъварара сагъдаказ хвена: Күре (Кра) гавар, Агъя-Кран хуър, Күр вац! Курдал хуър, Курхуър, кура маса гун ('в розницу продавать') ва мсб.

Гаф вахтара рахунра ва кхынра 'татлунун' ва 'татлумун' гафар какадарзава. Амма и гафарин манаяр чара я: 'татлунун' - эгечун, киль кутун; 'татлумун' - мукъва хун, ага-тун.

'Татугай' гафунизни "Лезги-урус гафарганда" чуруу - 'непристойный, неприличный; застенчивый' - манаяр

М.К.Керимов

Алай ийисан 18-сентябрь дийчай советтинин машгүр алим-математик, Россиядин илимприн академиядин "Математика" журналдин секретарь, редактор яз къалахай, физикадин математикадин илимприн доктор Керимов Мавлуд, Керимович гъамишалугъ яз къакъатна.

М.К.Керимов 1925-йисуз гилан Сулейман-Стальский райондин Агъя Стъларин хуъре дидедиз хъана. Девир четиндиги тиртлани, ада юкъван школадин 8-класс агалкъунралди ақъалтларна.

1939-йисуз М.Керимов Кабардино-Балкариядин педагогвиллин институтдин физикадин математикадин факультетдик экечина. А чавуз 1-курсунин студентдин анжака 14-ийс тир. Са тимил вахтарилай немсерин фашистри чал дяве илтіна. Миллионралди советтинин ватандашин хыз, пединститутдин студен-тдин ислеяр уймуурданд еке дегишвилер гъатна.

М.Керимова, чирвилер къачунтай къерех тахана, душмандин хура ақъвазун патал даалу патан къалахра иштиракна, дяведир дэвир патал түкъурнавай фад-фад чирвилер гудай программадай 1942-йисуз пешекарвал къачуна. Ам Советтинин улькве душмандай хунын пак кардивай къерех хъанач, Яру Армиядин жергейрээз бүтүрүллүдаказ гъахъна. Жергедин аскер Мавлуд Керимова вичин къуллугъудин везифаяр Азербайжан ССР-да къилиз акъудна.

1946-йисуз Азербайжандинин государстводин университетдин физикадин-математикадин факультеттэдээ ақъалтларай Мавлуд Керимов са ийсалай улькведенин меркэзэдээ СССР-дин АН-дин Стеклован тъварунихъ галай математический институтдин аспирантурадиз ("Геометрия" пешедай) гъахъна. 1951-йисуз ада геометриядихъ галаз алакъалу месэлэйрэй СССР-дин АН-дин Математикадин институтдин учений советдал кандидатвилин диссертация хвена. Бөгөөрлүдаказ илимдин месэлэйрэй машгүл хъайи ийсара ада математикадин жууреба-жууре хилерай 100-далай виниз къалахар чапдай акъудна.

М.Керимов 1952-йисуз СССР-дин АН-дин Илимдин информацийн институт тешкилай ксарийн садни я.

1960-йисуз Мавлуд Керимович СССР-дин АН-дин Вычислительный центрада къалахал ақъвазна. Ина адакай илимдин чехи къуллугъучи хъана. Бажарагъыз алимди вичин уймуурдин цүлдийисар махсус функцийн вычисленияр, математический таблицаар ахтармишуниз гана.

1961-йисуз академик А.А.Дородницаан регъбервиллик кваз "Гысабунар" къадай математикадин ва математический физикадин журнал" тешкилай чавуз Мавлуд Керимоваз гъя журналдин къилин редактордун заместителдин къуллугъ теклифна. Къалахадин рекъяй юлдашын гафаралди, журнал гысабунар къадай математикадин рекъяй дүньяда къенкъиве жергейра хъуник чи машгүл ватанэгълидин лайхху пайни ква.

"Лезги газетдин" редакциядун коллективи Мавлуд Керимовичан хизандиз, багърийриз, дериндай хажалат чурунади, башсагълуу гузава ва абуруз хъянвай магърумвиллин дерт пайзана.

Камалдин хазинадай

Ишреф ЖАВАТОВ

- ✓ Бажарагъын чешиме зигъинни зегъмет я.
- ✓ Сифте элиф, бей-тей чира, ахпани - илим.
- ✓ Апрель яд газз къееда, май - векъ газз.
- ✓ Баядралди klamlar ачлариз жеда.
- ✓ Ишлемиш тийизиз перци мульхъ къада.
- ✓ Девлеттухунади акулуп жеда.
- ✓ Тух вядеда гишин вахтарни riklelai ракъурмир.
- ✓ Стока стхадин замин туш.
- ✓ Чарчиц садрани регърүү жеда.
- ✓ Дуст авачта, жагъура, жагъайла - хуъх.
- ✓ Дуствал шуше хытн шайя: хада, кукул хыийиз жеда.
- ✓ Къуш луваралди миякъем я, инсан - архайралди.
- ✓ Вацран мичлериз гъетер газаф ишигълаван жеда.
- ✓ Ктабдихъ галаз дуст жеда - кылизни акул къееда.
- ✓ Вичиз муг аяччирия, кукупиди газаф гъарайды.
- ✓ Гуцчег хынади акул артух жеда.
- ✓ Верчерихъ галаз кусус, klekerix галаз къарагъ.
- ✓ Гатуу къватла, хъульмүү неда.
- ✓ Гатуу гъекъеда тахъайдаз хъульмүү чими жеда.
- ✓ Тапаррин тум курууди жеда.
- ✓ Диедедиз аял гъамиша аял яз амукъда.
- ✓ Диедедин тавазаизилериз эхир жеч.
- ✓ Варз гъикъван экүк хайтланы, рагъ эвэз ийиз жеда.
- ✓ Вацра эке гуда, чим гуда.

Чалан месэлэяр гъялун квелай гатлунда?

[къвал] - къвалер - [kъвалер], тъвал - [tъвал] - тъвалар [tъвалар]... (ижүрдин гафара пүзэрдин сарарин арадин [в] сес пүзэррин лабиал [w] сесиниз элкъеда ва ам вичин талуу къарфуниз лайих тир сесина црада;

Гъик къын кутугнава: дидедин чал, дидед чал, дидедчал?

Жуван милли чалакай рахадайла, кхыдайла, 'хайи чал' мана гун паталди, гъар жуурдин къалубар гъалтзана: 'дидедин чал', 'дидед чал', 'дидедчал'. Ибурукай гъи жууре дузыди я вучиз?

И вильтин агъвалатрай кыл акъудун патал, лезги чала къве гафуникай муракаб гафар арадал атуунин саягъ (цельнооформленность) къатун гөрек жезва. Къве гафуникай битав са манадин гаф арадал атуникай къилдин ихтилат гөректирия, инал, гъя саягъдикай къумек къуна, винидихъ къалурай жуурейриз анжака баянарун акъваззана.

'Дидедин чал' ва и гафунин күрүү жууре (рахунрин жууре) 'дидед чал' ибараири чал, лууқын-рахун са якъин касдин дидедиз талууды тирдакай лугъузва: Алидин дидедин чал (дидед чал), зи дидедин чал ва мсб.

Челик къилдин къве мана къалурай 'диде' ва 'чал' гафарикай 'миллетдин чал', 'хайи чал' къа-лурзаявай са манадин гаф хун патал, а цийи ибара вичин тахарин эвелимжи манайрикай азад хун гөрек я. И везифа анжака 'дидедчал' ибараиди (гафар кълан кхъяла) гузава. 'Дидедчал' гафуна анжака са мана - 'хайи чал' (родной язык) ава. Гъавилия хайи чалакай рахадайла 'дидедчал' кхъин кутугнава.

**Ярдин диде яни,
Ирандай атай диде?**

И гафни чи рахунра, кхынра 'иран диде', 'геран диде', 'ярдин диде', 'яран диде', 'ярандиде' къалубра аваз гъалтзана. Гъелбетда,

P.S. И макъаладин аллатай нумрадиз акъатнавай сад лагъай паяна "нуунш сесиниз", гъалати хыана, "гүнсавый" баян ганвай. "Нуунш сес" "носовой звук" лагъай чал я.

(КъатI ама)

ЛезГи газет

УЧРЕДИТЕЛЬ:
Дагъустан Республикадин печатдин ва информациядин министерство
367018, Махачкъала,
Насрутдинов пр., 1 "а"
КЬИЛИН РЕДАКТОР
М.И. ИБРАГИМОВ
Тел/Fax. (872-2) 65-00-60

E-mail: lezgiGazet@yandex.ru
КЬИЛИН РЕДАКТОРДИН ЗАМЕСТИТЕЛЬ
М. А. АГЫМЕДОВ
65-13-55

КЬИЛИН РЕДАКТОРДИН СОВЕТНИК
Ш.Ш. ШИХМУРАДОВ

65-02-81
ЖАВАБДАР СЕКРЕТАРЬ
Д. Б. БЕЙБАЛАЕВ
65-00-61

ОТДЕЛРИН РЕДАКТОРАР:

ПОЛИТИКАДИН
Н. М. ИБРАГИМОВ
65-02-81

ЭКОНОМИКАДИН
Ж. М. САИДОВА
65-00-59

КУЛЬТУРАДИН
Э. Д. ШЕРИФАЛИЕВ
65-00-58

ЛИТЕРАТУРАДИН
М. А. ЖАЛИЛОВ
65-00-64

ЯШАЙИШДИН ВА ЧАРАРИН
Р.С. РАМАЛДАНОВА
65-00-63

БУХГАЛТЕРИЯ
65-00-62
КАССА
65-00-58

ЖАВАБДАР КОРРЕКТОР
М. МАГЪАМДАЛИЕВА
ВЕРСТКА ИЙИЗВАЙДИ
Ш. ФЕЙЗУЛЛАЕВА
НУМРАДИН РЕДАКТОР
Ж. САИДОВА

Газет йиса 52 сеферда акътазва
Газет алакъадин, информационный технологийрин ва массовый коммуникацийрин хиле гульчывал авунин рекъий Федеральный къултуздын Дагъустан Республикада авай Управлениди 2016-йисан 12-декабрдиз регистрация авуна.

Регистрациядин нумра ПИ ТУ 05-00358
Макъалаяр редакцияди түбүр къийизва.
Макъалайиз рецензия гузувач ва авар элкъиена ваххувач. Редакциядин макъалайир авторин фикирарад сад таҳун мумкин я.

РЕДАКЦИЯДИН ВА
ИЗДАТЕЛДИН АДРЕС:
367018, Махачкъала, Насрутдинов пр., 1 "а". Печатони Қвадар

ГАЗЕТДИН ИНДЕКСАР:

Йисан - 63249

Зур йисан - 51313

Чап ийиз вахкүдай вахт - 21.00

Чап ийиз вахкана - 15.50

Газет "Лотос" ООО-дин типографияда чапна.

367000, Махачкъала,
Пушкинан күчө, 6.

Тираж 8383

(Г) - И лишандик квай материалар
гъакъидихъ чапзавайбуря.
(12+) - Икъван яшар хъянвайбуру къелрай
НАШИ РЕКВИЗИТИ:

ГБУ "Редакция республиканской газеты
"Лезги газет"

УФК по РД
Отделение - НБ РД г.Махачкала
БИК - 048209001
ИНН - 0561051314/КПП - 057101001
Р/Сч - 40601810100001000001
Л/Сч - 20036 Ш60090

Мукъаят хъух! Къалабулух кутадай Гъалар

Сергей МАГАДОВ,
Махачкъаладин региондин
инфраструктурадин Дирекциядин начальник

2017-йисан 9-сентябрдиз
Дагъустан Республикада ракын
рекъин 901-км-да сигнализаци
ди идара ийизвай, амма дежурный
къултугъучиди гульчи
вал тухун тийизвай переездад
авария арадал атана. 1991-йи

сук дидедиз хъанвай Р.С.Бекмамметова ракын рекъин переездадил элячдай къайдайрин 15-пункт чурун себеб яз, адан автомашин пассажирар тухувай 346-нумрадин "Адлер-Нижневартовск" поезддин 7-вагонда акуна. Аварияда 15 пассажирдал, ява гысабдай яз 3 аялдал ва поезддин бригададай тир 2 къултугъчиданни хирер-къацтар хъана. Автомашиндин шофер реанимациядиз агақъарна.

Кеферпатаан Кавказдин ракын рекъин руководстводик Дагъустан Республикада ракын рекъин переездадил хатасузвал таъминарун барадай гъалар чур хъуни екес къалабулух кутунва. Икъ, 2017-йисан алатнавай варцаа Кеферпатаан Кавказдин ракын рекъерин переездадил хъанвай ДТП-рин 27 душуш-

дикай 8 (2016-йисав гекъигайла
къве сеферда артух хъанва) чи
республикадиз талукъбур я.
Абурун нетижада 3 кас телефон, 5
касадални залан хирер-къацтар,
пассажирар тухувай ва парар
дашишавай поездар энгел
хъана.

Автомашинар пассажирар
тухувай поездра акуни иллаки
къалабулух кутазва, гъик хъи
и вахтунда поездра аваз физвай
инсанрин ва локомотивдин бри
гадайрин сагъламвал еке хаталуви
лик акатзава.

Къейд авун ла
зим яхъи, ракынре
къин переездадил жезвай вири аварияр
автомашинрин шо
ферри РФ-да рекъе
ра гъерекат авунин
къайдайрал амал
тавунин нетижада
арадал къевзва.

Водителар, рикъел хъух!

Ракын рекъерин переездадил
лап хаталу, дикъет гана кланза
вай чаяя я. Мукъаят хъун ва
переезддил элячдай вахтунда
рекъера гъерекат авунин къайдай
рал амал авун чарасуз я.
Абуру чурун себеб яз къуне не
инки ку машина кукъвар хънал
тъизва, тъакъни ку ва поездда
авай ксарин умумърни хаталуви
лик кутазва.

Гъурметлу водителар!

Къуне куна ва ку машина
авай, гъакъин поездда авай
пассажирин умумър ва сагъламвал
хаталувилик кутамир. Сад-къве
декъида вахт къенят
ийиз алахъунади къуне виш
ралди инсанар бахтсуз авун
мумкин я. Ку хатасузвал къу
лье ава.

Икъни жеда къван “Зи аялдин буба”

Хазран КЬАСУМОВ

Керим къвалихдилай къвализ
геж хъквэза лугъуз, адан къвале
чурурк аваз гаф вахт тир. Там
маматаз вичин итимдихъ адх
ли дишегъли авайди хъиз тир.
Кериман кънерихъни ам агъз
вачир.

Икъузни нянирихътай недай
фу-заткъ чакчуда лагъана түк
вендиз фейи Керим геж хъана.
- Ваъ, икъни фидач, за
Керим нихъ галас гурушиши
жезватла чирда, тахъйтла ада
зун михиз авамдай къада, - ла
гъана, Тамамат къвалий экъечна,
түквендиз фена.

- Къе паб, вучиз ятчани, түк
вендза учир ава, са тъимил геж
хъана зун, - паб акунмазди ла
гъана Керима.

Түквендза инсанар гаф авайди
Тамаматазин акуна, гъавилий
адавай итимдиз гафни лугъуз
хъана, амни итимдин патав акъ
вазна. Учирин мукъва жезвай.
И арада къецихътай түквендиз
гъахътай са дишегълиди Ке
римаз салам гана ва алва хъ
вунва: “Заз чир хъхъана, вун зи
са аялдин буба я”.

- Валлагъ, икъни жеда къван!
- мягътеп яз лагъана шагъид яз
атай таниш тушир дишегълиди.

- Зун муаллим я, гъавилий за
лугъунни авурди я: “Вун зи са
аялдин буба я”. За, гъакъи
дани, ку гада Алидиз тарс гуз
вайди я.

- Гъакъи къатдин гъавурда
гъатай Керимни Тамамат меслят
хъхъана...

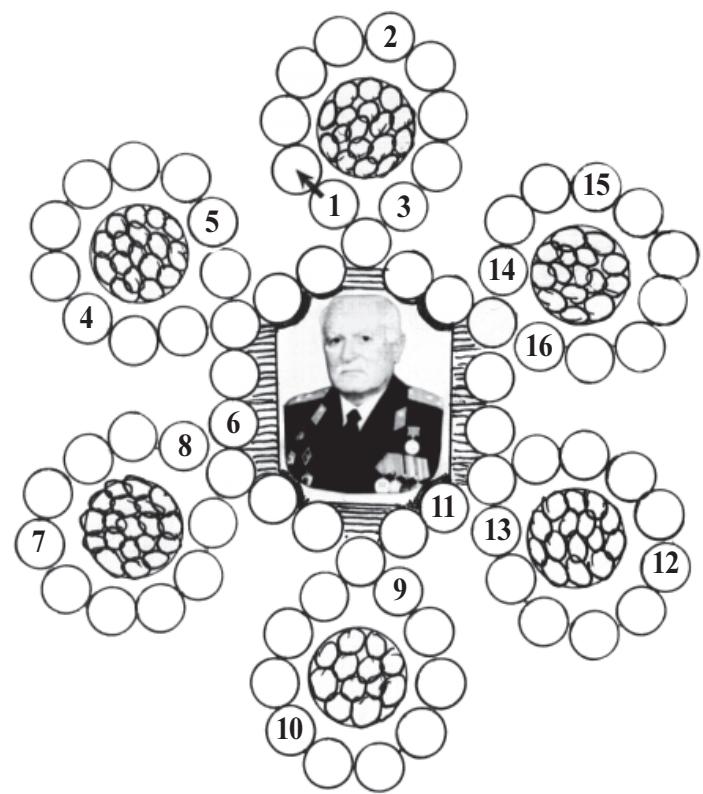
Дөвирдик шикисар

Карикатура Чигурди ва аз баян гайди
Темирхан ТЕМИРХАНОВ я

Чайнворд

Тукъиурайди - Салигъ ИБРАГИМОВ

1. Шикилдиз килиг. 2. Ширин, тъямлу. 3. Вири инсанар санлай. 4. Запаб, гъакал. 5. Махачкъаладин патав гвай са поселок. 6. Фялейрин къалахдил вахт ам ягъайла къутягъ жедай. 7. Аял, бала. 8. Са чалай маса чалаз таржума ийидайди. 9. Вагъши гъайван. 10. Ягънат. 11. Кварцин гъери. 12. Зили. 13. Жигерар сагъ туширдан пис утъбу. 14. Лезги алфавитда 45... ава. 15. Секинвал. 16. Тенбек.

“ЛГ”-дин 38-нумрадиз акътатый кроссвордин жавабар:
ДУҮЗ ЦАРАРА: Ментеш. Кламп. Россия. Рагъвац. Есир. Аял. Муърхъ. Ранг. Айб. Якутск. Куку. Агентвал. Ала. Агъу. Игитар. Рио. Сик. Вац. Къерех.

ТИК ЦАРАРА: Турпук. Таксара. Арбен. Гъарамзада. Яралуг. Вахъабан. “Орск”. Акула. Кълан. Ефимов. Варис. Лалакл. Уймах.

“Мавел” чапханади Къ.Х.Акимован “Лезги - урус гафарган” подписка авун давамарзва. Цийи “Гафарганда” 25000-далай гаф дидбин гафар ава. Абуру урус чалаз элкъурнава. “Гафарган” алай ийисан ноябрдин ваца басмадай акътада. Подпискадин къимет: са ктаб - 500, маса гудай къимет 1000 манатя.

Чи адрес: Махачкъала, О.Кошевоян къиче, 42 “а”. “Мавел”. (“Къуруш” кафедин вилик).
Тел.: 8-928-511-31-16; 8-928-873-40-02.

Ахчегъ райондин муаллимринг профсоюздин комитетдин ра
ботники

Сафидин Къарибовиц АСВАРОВ
кечмиш хъунхъи галаз алакъалу язрагъметлудан хизандиз, вири
багъирииз башсагъалугъвал гузва.